

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
PIEAUGUŠO PEDAGOĢISKĀS IZGLĪTĪBAS CENTRS

**DARBS AR DAUDZBĒRNU ĢIMENĒM
SOCIĀLPEDAGOĢISKO RISKU MAZINĀŠANĀ
VIĻĀNU PILSĒTAS ĢIMENES ATBALSTA CENTRĀ**

DIPLOMDARBS

Autore: **Ludmila Serjožkina**

Stud.apl. ls06 064

Darba vadītāja: Mg.izgl.zin. A. Berķe

RĪGA 2008

ANOTĀCIJA

Diplomdarbs „Darbs ar daudz bērnu ģimenēm sociālpedagoģisko risku mazināšanā Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā” tiek veltīts sociāli nozīmīgajai problēmai. Diplomdarba mērķis ir izpētīt sociālpedagoģiskos riskus daudz bērnu ģimenēs, izstrādāt programmu darbam ar tām Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā un veikt šīs programmas aprobācijas rezultātu analīzi.

Diplomdarbā tiek aplūkotas ģimenes funkcijas, daudz bērnu ģimeņu tipiskās un specifiskās problēmas, apkopotas daudzu autoru atziņas par sociālpedagoģisko risku mazināšanas iespējām daudz bērnu ģimenēs. Darba praktiskajā daļā, pamatojoties uz veikto izpēti, ir analizēta daudz bērnu ģimeņu situācija Viļānu pilsētā un izstrādāta sociālā pedagoga darbības programma darbam ar daudz bērnu ģimenēm Ģimenes atbalsta centrā.

Izstrādātās programmas aprobācijas analīze liecina, ka sistemātisks un plānveidīgs darbs ar daudz bērnu ģimenēm palīdz savlaicīgi konstatēt šo ģimeņu problēmas un to cēloņus un sniegt palīdzību sociālpedagoģisko risku mazināšanā.

Atslēgvārdi: bērns, daudz bērnu ģimene, ģimenes funkcijas, sociālais pedagogs, vecāki.

ANNOTATION

The Diploma paper "Work with large families for decreasing the social pedagogical risks at Viļāni Family support centre" is devoted to a socially important problem. The aim of the Diploma paper is to study the social pedagogical risks in large families and to work out a program how to work with them at Viļāni Family support centre and to analyze the results of the approbation of this program.

The Diploma paper discusses the functions of the family, the typical and specific problems of large families. The author of the Diploma paper has summarized the ideas of many authors about the possibilities of decreasing the social pedagogical risks in large families. The practical part of the Paper, which is based on the study, analyzes the situation of large families in Viļāni. The author of the Paper has also worked out the action program of the social pedagogue on work with large families at Family support centre.

The analyses of the developed program, which has been approbated, proves that systematic and planned work with large families allows stating in due time the problems of these families, their causes and allows giving assistance in decreasing the social pedagogical risks.

KEY WORDS: child, functions of the family, large family, parents, social pedagogue.

SATURS

Ievads	5
1. Ģimenes audzināšanas būtība	7
1.1. Ģimenes funkcijas un ar tām saistītie riska faktori	7
1.2. Daudzbērnu ģimene pasaulē un Latvijā	21
2. Sociālpedagoģisko risku mazināšanas iespējas daudzbērnu ģimenēs	26
3. Pētījums par daudzbērnu ģimeņu situāciju Viļānu pilsētā	34
4. Sociālpedagoģiskā palīdzība daudzbērnu ģimenēm Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā	42
4.1 Programma darbam ar daudzbērnu ģimenēm Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā sociālpedagoģisko risku mazināšanā	42
4.2. Programmas aprobācija un tās analīze	48
Nobeigums	53
Izmantotie avoti	55
Pielikumi	57
1. pielikums. Anketa vecākiem	57
2. pielikums. Matrica ģimenes sociālās labklājības noteikšanai	59
3. pielikums. Bērna lūgums	61
4. pielikums. Bērna meli. Rupju vārdu lietošana	62
5. pielikums. Bērna pozīcija ģimenē. Vecumu starpība	64
6. pielikums. Situācijas analīzei	66
7. pielikums. Noslēguma anketa	67

IEVADS

Sabiedrības attīstībā ģimenes attiecības ar valsti un citiem sociālajiem veidojumiem mainās un kļūst sarežģītākas. Ģimene, būdama jaunā cilvēka radītāja un audzinātāja, nodrošina cilvēces radītās kultūras saglabāšanos un pārmantošanu no paaudzes uz paaudzi.

Pašreizējā posmā ir palielinājusies sociologu, pedagogu un psihologu interese par ģimeni un ģimenes audzināšanu. Sabiedrība ir ieinteresēta ģimenes specifisko funkciju realizēšanā, jo pašlaik vērojamas ļoti satraucošas tendences: samazinās dzimstība, palielinās šķiršanos skaits, pieaug pamesto bērnu skaits. Arvien problemātiska un deformēta kļūst ģimene, kura neveic savas funkcijas, tai skaitā arī bērnu audzināšanas funkciju, atbilstoši sabiedrības prasībām.

Zems dzimstības līmenis ir viena no aktuālām problēmām Latvijā, jo tas ir viens no zemākiem Eiropas savienībā. Centrālās statistikas pārvaldes dati liecina, ka 2006.gadā valstī piedzima 22264 bērni jeb par 767 bērniem vairāk nekā 2005. gadā, taču salīdzinājumā ar 1987. gadu, kad Latvijā bija vislielākais dzimušo skaits - 42,1 tūkstotis, tas ir 1,9 reizes mazāk. 2006. gadā dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem - 9,7 bērni - ir augstākais rādītājs pēdējos 13 gados. (15)

Kaut gan demogrāfiskajā situācijā Latvijā pēdējos gados iezīmējusies dzimstības līmeņa pieauguma tendence, tomēr summārais dzimstības koeficients (vidējais bērnu skaits, kas varētu piedzimt sievietei viņas dzīves laikā, saglabājoties attiecīgā gada dzimstības līmenim) ir diezgan zems, un 2006. gadā tas sastādīja 1,35 bērni. Normālai paaudžu nomaiņai summārajam dzimstības rādītājam būtu jābūt 2,1-2,2 bērniem, kas Latvijā bija vērojams astoņdesmito gadu vidū. Šis normālais koeficients norāda uz to, ka, lai ģimene sevi atražotu, tajā ir jābūt diviem un vairāk bērniem, un tas nozīmē, ka daudzbērnu ģimeņu īpatsvaram jābūt augstam.

Mūsdienās bērnu audzināšanu ģimenē sabiedrība saista ar materiālo faktoru. Tikai izmainoties sociāli ekonomiskajiem apstākļiem gan valstī, gan arī katrā ģimenē, demogrāfiskie un sociālie procesi varēs mainīties pozitīvā virzienā. Daudzbērnu ģimeņu īpatsvars var palielināties ekonomiskās un politiskās sistēmas sociālās politikas rezultātā. Ievērojami pabalsti, papildu atvaļinājumi, dažādi atvieglojumi mudinātu veidot daudzbērnu ģimenes. Pašreiz daudzbērnu ģimenes pārdzīvo krīzi, jo kompensācijas, pabalsti nespēj segt nepieciešamās ģimenes vajadzības, lai tā kvalitatīvi veiktu savas funkcijas. Daudzbērnu ģimenēm praktiski neeksistē nekādas priekšrocības, bieži šo ģimeņu ienākumi ir mazāki par iztikas minimumu. Palielinājās tikai valsts sociālie pabalsti, kurus vecāki saņem jaundzimušā kopšanai, tomēr ģimenes valsts pabalsts arvien paliek ļoti mazs.

Ģimene tiek uzskatīta par sabiedrības pamatu, kam jāpalīdz attīstīties. Neskatoties uz trūcīgo valsts un pašvaldību budžetu, ir jārisina pasākumi, lai veicinātu un atbalstītu ģimenes sociālās un sabiedriskās funkcijas, sekmētu pārmaiņas ģimenēs, veicinātu demogrāfisko situāciju valstī.

Balstoties uz to, ka Bērnu un ģimenes lietu ministrija ir izvirzījusi kā savu prioritāti dzimstības palielināšanu un vienlaicīgi bērnu skaita samazināšanu bērnu namos, būtu vēlams pievērst īpašu uzmanību pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veidošanas atbalstīšanai, lai realizētu izvirzītās prioritātes. Vēlams īpašu uzmanību pievērst bērnu attīstības gaitas nodrošināšanai gan no materiālā, pedagoģiskā, medicīniskā, psiholoģiskā viedokļa visā bērnu attīstības posma garumā – gan bērnībā, gan pusaudžu gados.

Ģimene ir pirmais kolektīvs, kas ietekmē cilvēka veidošanos. Ģimenei ir jārada stabils pamats jaunā cilvēka pozitīvu rakstura īpašību izveidei, vispusīgu interešu attīstībai, jāievada viņš sabiedriskajā dzīvē, jāveido pirmās saskarsmes iemaņas. Nepareiza audzināšana ģimenē var deformēt bērna raksturu un pat izraisīt patoloģiskas pārmaiņas.

Te parādās sociālā pedagoga loma. Viņam jākompensē ģimenes audzināšanas kļūdas, nesakārtotās sociālās vides sekas, jāpalīdz ģimenei pārvarēt grūtības. Ņemot vērā pētījuma tēmu, sociālā pedagoga uzmanības lokā nonāk daudzbērnu ģimenes, kurām ir grūtības bērnu audzināšanā, materiālās un citas problēmas. Šo problēmu risināšanā ir nepieciešama rūpīga izpēte, sistēmpieeja, sociālpedagoģiskais darbs ar ģimeni.

Darba mērķis ir izpētīt sociālpedagoģiskos riskus daudzbērnu ģimenēs, izstrādāt programmu darbam ar tām Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā un veikt šīs programmas aprobācijas rezultātu analīzi.

Darba uzdevumi:

1. Veikt literatūras analīzi par ģimenes funkcijām, daudzbērnu ģimeņu tipiskām un specifiskām problēmām.
2. Apkopot atziņas par sociālpedagoģisko risku mazināšanas iespējām daudzbērnu ģimenēs.
3. Izpētīt daudzbērnu ģimeņu situāciju Viļānu pilsētā, to problēmas un vajadzības.
4. Izstrādāt sociālā pedagoga darbības programmu darbam ar Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centra aprūpē esošajām daudzbērnu ģimenēm sociālpedagoģisko risku mazināšanai un veikt tās aprobācijas analīzi.

Metodes: literatūras analīze, sociālpedagoģiskā novērošana, anketēšana, modelēšana, sociālpedagoģiskā izmēģinājuma darbība.

Pētījuma bāze: Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrs „Cerība”.

Darbs sastāv no ievada, 4 nodaļām, nobeiguma, izmantoto avotu saraksta ar 34 avotiem un 7 pielikumiem.

1. ĢIMENES AUDZINĀŠANAS BŪTĪBA

Lai strādātu ar ģimeni, kurai ir nepieciešama sociālpedagoģiskā palīdzība, sociālajam pedagogam ir nepieciešama izpratne par pašu ģimeni, ģimenes audzināšanas uzdevumiem, principiem un veidiem.

Ģimene ir daudzu zinātņu pētniecības objekts. Ģimene ir vissenākais un stabilākais sociālais institūts, bērnu personību veidojošs faktors.

Ģimene ir sākotnējais kolektīvs, kurā bērns gūst pirmo dzīves pieredzi un iepazīstas ar sabiedrībā pastāvošajām morāles normām. (31, 149.lpp.)

Ģimeni var definēt kā vēsturiski organizētu mazo sociālo grupu, kas dibināta uz laulības vai radniecības sakaru pamata un kuras locekļi saistīti ar sadzīves kopību, savstarpēju izpalīdzību un atbildību. Ģimenes sociālo nepieciešamību nosaka sabiedrības vajadzība pēc iedzīvotāju fiziskās un garīgās atražošanās. (30, 270.lpp.)

Kā pati mazākā, primāra sociāla šūniņa, ģimene cieši saistīta ar noteiktu sociālo vidi un ir atkarīga no tās panākumiem, grūtībām un pretrunām. Tai pašā laikā arī ģimene ietekmē sabiedrības dzīvi, tāpēc no ģimenes pilnībā ir atkarīga iedzīvotāju fiziskā un arī sociālā ataudze. Savas specifiskās un dziļās iedarbības dēļ ģimene ir normālās bērnu audzināšanas obligātais faktors. (32, 105.lpp.)

Ģimene veido materiālo un garīgo bāzi bērna attīstībai. Vecākiem ir jāatbild par bērna uzturēšanu un audzināšanu. Atbilstoši Civillikuma noteikumiem vecāku pienākums ir rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. (6)

Ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Valsts un pašvaldība atbalsta ģimeni un sniedz tai palīdzību. (4)

Mūsdienu ģimenes galvenie uzdevumi ir:

- radīt maksimāli efektīvu vidi bērnu personības attīstībai;
- nodrošināt bērnu psiholoģisko aizsardzību un drošību;
- bērna materiālo vajadzību apmierināšana;
- radīt iespēju bērnam apgūt praktiskās iemaņas un prasmes, kuras nepieciešamas, lai attīstītu pašapkalpošanās iemaņas, kā arī lai palīdzētu ģimenes locekļiem;
- bērnu pašapziņas un pašcieņas veicināšana. (1, 26.lpp.)

1.1. Ģimenes funkcijas un ar tām saistītie riska faktori

Ģimeni kā sabiedrības pamatkolektīvu raksturo sarežģītā sistēmā ietvertas attiecības starp laulātajiem, vecākiem un bērniem, brāļiem un māsām, citiem radniekiem.

Ģimene veic virkni funkciju. Apkopojot vairāku autoru (Ā.Karpovas, J.Vasiljevas, R.Ovčarovas, L.Mardahajeva) atziņas, autore izdalīja raksturīgākās ģimenes funkcijas:

1. Ģimenes pamatfunkcija ir reproduktīvā, bioloģiska iedzīvotāju atražošana, kuras būtība ir vajadzība un vēlēšanās kļūt par māti un tēvu.
2. Primārās sociālās kontroles jeb socializācijas funkcija. Ģimene ir pirmā sociālā grupa, kurā bērns apgūst ikdienas uzvedības paraugus, normas.
3. Audzināšanas funkcija, kuras plašākā būtība ir cilvēces kultūras nepārtrauktības nodrošināšana, sadarbojoties vairākām paaudzēm. Konstruktīva ģimenes audzināšana var nodrošināt bērnam pozitīvu pašvērtējumu, iekšējās pasaules veselumu, pilnvērtības apziņu.
4. Sadzīves materiālās nodrošināšanas funkcija. Šeit ietilpst fiziskā aprūpe un izdzīvošanas aspekti.
5. Rekratīvā (brīvā laika) funkcija – visa veida atpūta, relaksācija, lai katrs indivīds ģimenē varētu atjaunot fiziskos un garīgos spēkus.
6. Komunikatīvā (garīgās saskarsmes) funkcija, kur galvenais uzsvars tiek likts uz savstarpējo attiecību kultūru, to veidošanu, izkopšanu, kā arī izvairīšanos no konfliktiem.
7. Psihoterapeitiskā (emocionālā atbalsta) funkcija. Šī funkcija ir sekmīga tad, ja visi ģimenes locekļi cits citam spēj nodrošināt garīgo veselību. Stress, trauksme, depresija, dusmas ir ne mazāk bīstamas par aizraušanos ar alkoholu. Šai funkcijai ir vismaz divi aspekti: ārstējošais (atvieglojuma rašana) un iedvesmojošais (uz izmaiņām rosinošais).
8. Felicitoģiskā funkcija (“felicite” – no itāļu valodas “laime”). Šīs funkcijas izpilde ir atkarīga no tā, kā tiek veiktas iepriekšējās funkcijas, un ģimene var justies laimīga vai vismaz apmierināta.

Ģimene ir svarīgs socializācijas faktors ne tikai bērniem, bet arī pieaugušajiem un sirmgalvjiem. Ģimene ietekmē fizisko, emocionālo un sociālo cilvēka attīstību visa mūža laikā. F.Mustajeva noteic sekojošās ģimenes funkcijas socializācijas procesā:

1. Fiziska un emocionāla cilvēka attīstība. Agrā bērnībā šai funkcijai pieder noteicoša loma un tā nevar būt kompensēta ar citiem socializācijas institūtiem. Jaunākā skolas un pusaudža vecumā ģimenes ietekme paliek vadoša, bet pārstāj būt vienīgā. Pēc tam šīs funkcijas loma samazinās, bet mūža beigās atkal kļūst dominējoša.

2. Ģimenei ir noteicoša loma bērna psiholoģiskā dzimuma veidošanā viņa dzīves pirmajos trīs gados. Kā noskaidrojās, tieši tēvs diferencēti attiecas pret meitu un dēlu (atbalsta dēla aktivitāti, agresivitāti un meitas sievišķību, maigumu), bet māte parasti vienādi attiecas

pret abu dzimumu bērniem. Tāpēc tēva neesamība ģimenē vai viņa tikai formāla esamība padara dzimuma socializāciju problemātisku.

3. Ģimenei ir noteicoša loma bērna garīgajā attīstībā, kā arī tā iespaido cilvēka kultūras līmeni.

4. Ģimene ietekmē sociālo normu apgūšanu, it īpaši ģimenes lomu apgūšanu.

5. Ģimenē veidojās cilvēka fundamentālas vērtīborientācijas, viņa dzīves stils, dzīves tieksmes, plāni un to realizācijas veidi.

6. Ģimenei piemīt cilvēka sociāli psiholoģiskā atbalsta funkcija, no kā ir atkarīgs viņa pašnovērtējums, pašcieņas līmenis, pašrealizācijas aspekti. (32)

Ģimenei ir divpusīgi sakari ar sabiedrību: no vienas puses, ģimenē atspoguļojas esošās sabiedriskās attiecības, no otras puses, ģimene ietekmē sabiedrības attīstību. Apgūstot ģimenes pieredzi, bērns gala rezultātā apgūst sabiedrības pieredzi.

Visas ģimenes funkcijas ir savstarpēji cieši saistītas, tām jānorit normālos apstākļos, harmoniski, virzībā „ģimene – sabiedrība” un „ģimene – personība”. Visas ģimenes funkcijas kopumā optimāli var tikt realizētas tikai pilnā ģimenē. Šo funkciju izpilde ir svarīga sabiedrības attīstībai, tādēļ īpaša uzmanība jāpievērš tam, vai ģimene ir spējīga tās veikt. Diemžēl mūsu sabiedrībā ir arī problēmgimenes, un vislielākie cietēji tajās ir bērni. Tuvāk autore aplūko negatīvo virzienu, kad bērnam vai ģimenei būtu nepieciešama sociālā pedagoga palīdzība.

Bērnu radīšanas un audzināšanas funkcija ir viena no galvenajām ģimenes funkcijām, cilvēku nevienlīdzība galvenokārt nāk no nevienādas audzināšanas ģimenē. No pedagoģiskā viedokļa ģimenes audzināšana ir audzināšanas sistēma, kura izveidojusies un norit konkrētas ģimenes apstākļos, sadarbojoties bērniem, vecākiem un citiem radniekiem. Tā ir sarežģīta sistēma, uz kuru būtisku ietekmi atstāj tādi faktori kā iedzimtība, veselības stāvoklis, materiāli ekonomiskais stāvoklis, sociālais stāvoklis, ģimenes tradīcijas, ģimenes locekļu skaits un kultūras līmenis. (1, 26.lpp.) Audzināšanu ģimenē raksturo šādi parametri:

- demogrāfiskais (ģimenes struktūra);
- sociāli kulturālais (ģimenes locekļu izglītība, intereses, brīvā laika pavadīšana utt.);
- sociāli ekonomiskais parametrs (materiāli ekonomiskais stāvoklis).

Pilnvērtīgs audzināšanas process ģimenē ietver visus audzināšanas virzienus, t.i., intelektuālo audzināšanu, darbaudzināšanu, tikumisko, estētisko, fizisko, politisko, ekonomisko, ekoloģisko audzināšanu, dzimumaudzināšanu.

Ģimenes mikroklimate pamatmodeli veido pieaugušie, kuri spēj apzināt dažādas situācijas, kontrolēt tās. Tas, kā vecāki izturas viens pret otru, pret apkārtējiem ģimenes locekļiem, ietekmē un veido bērna attieksmi pašam pret sevi un ģimeni. Bērna attieksme pret

ģimeni veidojas vismaz no trim komponentiem, kas izriet no vecāku attieksmes pret sevi, bērnu un ģimeni kā vērtību.

Ģimenes audzināšanas kvalitāti raksturo:

- protekcionisms;
- bērnu vajadzību apmierināšanas pakāpe;
- bērnam izvirzīto prasību (pienākumu) apjoms ģimenē;
- aizliegumu apjoms un saturs;
- audzināšanas stils. (1, 38.lpp.)

Bērnu audzināšanas stils ir viens no pašiem būtiskākajiem ģimenes audzināšanas kvalitātes rādītājiem. Izšķirami tipiskākie audzināšanas stili:

Demokrātiskais stils, kuru raksturo:

- vecāki neuzsver savu vadošo stāvokli;
- vecāki pieļauj diskusijas par saviem norādījumiem;
- sarunas ar bērniem norisinās biedriskā tonī;
- vecāki bērniem izsaka uzslavas un nopelumus;
- bērniem tiek sniegti padomi un ieteikumi.

Autoritārais stils, kuram raksturīgs:

- vecāki ievēro distanci starp sevi un bērnu;
- vecāki aprobežojas ar īsiem, lietišķiem rīkojumiem (bez paskaidrojumiem);
- vecāki izturas pret bērnu asi, nelaipni;
- vecāki neņem vērā bērna emocijas un jūtas;
- vecāki izsaka aizliegumus bez jebkādam atlaidēm;
- vecāki cildina vai rāj bērnu atkarībā no sava garastāvokļa.

Liberālais stils, kuru raksturo:

- vecāki jau iepriekš it kā samierinās ar jebkuru bērna rīcību;
- bērnu uzslavām un sodiem netiek tērēts ne laiks, ne spēki;
- bērniem netiek izteikti nekādi norādījumi un ieteikumi. (12)

Katram no šiem stiliem ir gan savi plusi, gan savi mīnusi, to kvalitāti var ietekmēt galējības konkrētās audzināšanas pieejās.

Ģimenes audzināšanas efektivitāti nosaka sociālās pieredzes nodošanas un apguves dabiskums, audzināšanas nepārtrauktība, kā arī tā īpašā emocionalitāte, kas raksturīga vecāku un bērnu savstarpējām attiecībām.

Ģimenei ir jārada stabils pamats jaunā cilvēka pozitīvu rakstura īpašību izveidei, vispusīgu interešu attīstībai, jāievada viņš sabiedriskajā dzīvē, jāveido pirmās saskarsmes

iemaņas. Saskarsmes īpatnības emocionāli veselīgā ģimenē atšķiras no saskarsmes īpatnībām problēmģimenē.

Vislabvēlīgākie nosacījumi bērnu audzināšanai ir ģimenē, kur valda savstarpēja iejūtība un cieņa, un kur audzināšanā saskaņoti piedalās abi vecāki, izvirzot bērnu vecumam un individuālajām īpatnībām atbilstošas prasības, mērķtiecīgi organizējot viņu dzīvi un darbību. Ģimenēs, kurās aug vairāki bērni, bērnam ir jāveido saskarsme ar māsām, brāļiem un vecākiem. Labvēlīgā ģimenē bērns jebkurā brīdī var kontaktēties ar vecākiem, jo tie viņu nekad neatstumj, vienmēr uzklausa. Visas problēmas tiek izrunātas un kopīgi meklēti to risinājumi.

Bērnu audzināšanā, tāpat kā jebkurā citā darbā, iespējamas gan kļūdas, gan šaubas, gan īslaicīgas neveiksmes, gan uzvaras, kas mijas ar zaudējumiem. Audzināšana ģimenē neatšķiras no pārējām dzīves norisēm – arī vecāku rīcībai un pat vecāku jūtām ir mainīgs un pretrunīgs raksturs. Turklāt vecāki, tāpat kā bērni, pēc savas būtības nav līdzīgi cits citam. Līdz ar to nav iespējams nosaukt tādas bērna audzināšanai izvirzāmās prasības, kas noderētu absolūti visiem. Attiecības ar bērnu, tāpat kā ar jebkuru citu cilvēku, ir dziļi individuālas un neatkārtojamas.

Audzināšanas veids ģimenē ietekmē bērna dzimuma personības apzināšanos. Tas ir, kad bērns ģimenē apgūst noteiktas darbības un saskarsmes iemaņas, uzvedības stilu kopumā, aktivizējot noteiktu ievirzi, kuras pamatā ir interese par otru dzimumu.

Bērnu audzināšana ir ģimenes, vispirms abu vecāku pienākums, diemžēl daudzās mūsdienu ģimenēs, tai skaitā arī daudzbērnu ģimenēs, bērnus audzina tikai māte. Bērniem, kuri auguši nepilnās ģimenēs, ir paaugstināta agresivitāte, trūkst atbalsta, tās pārliecības un drošības, ko ģimenē rada tēvs.

Nepareizas audzināšanas izpausme ir arī pārmērīga stingrība. Tās dēļ veidojas noturīgi kārtīguma iemaņu traucējumi un neirotika rakstura psihiskas novirzes – bailes, stostīšanās, miega traucējumi u.tml. Līdzīgas sekas ir arī pārmērīgai lutināšanai, kā rezultāts bērnam laikus neizveidojas pašapkalpošanās iemaņas un patstāvīga darba prasmes, tādēļ viņam skolas gaitu sākumā ir grūtības. Dažās ģimenēs bērns tiek uzskatīts par elku. Vecāki apbrīno un apjūsmo savu lolojumu, cenšas izpildīt ikvienu viņa iegribu un kaprīzi, tādējādi bērns kļūst par mazu despotu, kurš tiranizē visu ģimeni. (3)

Daudzi autori uzsver, ka ir ļoti svarīgi, lai attiecības pret visiem bērniem būtu vienādas un taisnīgas, kas diemžēl ne katreiz tādas ir, it īpaši daudzbērnu ģimenēs. To izskaidro, ka vecāki dažādos gados dažādi mīl savus bērnus. Attieksme mainās vairāku iemeslu dēļ. Piemēram, gaidīja zēnu, piedzima meitene, vai otrādi. Cits bērns varbūt vispār bija negaidīts. Bet trešais ir slims, neveiksminieks. Tādu vai nu vairāk par citiem žēlo un saudzē, vai arī

dusmojas par viņa neveiksmēm. Bet ceturtais ir pats jaunākais, “pastarītis”. Pret viņu ir pavisam citādākas jūtas nekā pret pirmdzimto.

Pirmā un vienīgā bērna labā māte “nopūlas” krietni vairāk nekā divu vai triju dēļ. Pirmkārt, visvairāk viņu nomoka neprasme, bērna kopšanas un barošanas iemaņu trūkums. Ar otro daudzas procedūras noris gandrīz automātiski. Otrkārt, pirmais bērns prasa daudz vairāk enerģijas, lielāku uzmanību, jo viņam nav ar ko paspēlēties. Bet, ja ir divi, trīs, viņi lieliski kavē viens otram laiku.

Ģimenē, kurā aug vairāki bērni, ir labvēlīgi apstākļi viņu tikumiskajai audzināšanai un darbaudzināšanai. Bet dažkārt vecākajam bērnam daudz bērnu ģimenē ir jāuzņemas rūpes par jaunākajiem brāļiem un māsām. Šādā gadījumā viņš ir spiests agrāk nekā tas pienākas kļūt pieaudzis un tādejādi viņam tiek laupīta bērnība.

Daudz bērnu ģimenē ir lieliskas iespējas ieaudzināt prasmes skaitīties ar citu vajadzībām, vairāk iespēju ir saskarsmei, rūpēm par jaunākajiem, tikumīgu un sociālo normu apgūšanai, sekmīgāk var veidoties tādas tikumīgas kvalitātes, kā iejūtība, cilvēcība, atbildība, cieņa, kā arī sociālās prasmes – sabiedriskums, tolerance.

Tomēr audzināšanas process daudz bērnu ģimenē ir sarežģīts un pretrunīgs. Tādās ģimenēs pieaugušie var izrādīt nevienādu uzmanību visiem bērniem. Aizskartais bērns vienmēr asi izjūt siltuma un uzmanības deficītu, kļūst trauksmains, nedrošs vai agresīvs, neadekvāts. Vecākajam bērnam daudz bērnu ģimenēs bieži ir raksturīga tieksme būt līderim, pat tajos gadījumos, kad tam nav pamata. Tas viss apgrūtina bērnu socializācijas procesu. Diemžēl bērniem no daudz bērnu ģimenēm bieži parādās dažādas uzvedības problēmas.

J. Pliners aplūko pamatfaktoros, kuri negatīvi ietekmē bērnu audzināšanu ģimenē. Galvenā nozīme ir vecāku tikumiskajai nostājai. Daudzi nepilngadīgie likumpārkāpēji tika audzināti ģimenēs, kurās viņi nepārtraukti saskārušies ar ļoti negatīvu vecāku piemēru: sistemātisku alkohola lietošanu, skandāliem, netikumisku uzvedību, vardarbību, pieaugušo izdarītiem noziegumiem utt. Bet lielākā daļa likumpārkāpēju pusaudžu augušas ģimenēs, kur negatīvās ietekmes cēloņiem piemītusi slēpta daba. Tas saistīts ar nelabvēlīgu tikumiski psiholoģisko situāciju, ko nosaka vecāku egoisms un patērētāju psiholoģija. (18, 6.lpp.)

Ģimenē, kurā ciena un rūpējas cits par citu, kurā pieaugušajiem ir darbs un patīk strādāt, kurā pret apkārtējiem izturas ar uzmanību un izpratni, parasti izaug labi audzināts cilvēks. Ģimenēs, kurās ikdienā vērojama pieaugušo antisabiedriska uzvedība, izaug 10 reizes vairāk bērnu ar novirzēm uzvedībā nekā pirmās grupas ģimenēs. (18, 7.lpp.)

Arī vecāku pedagoģiskajai nostājai ir svarīga nozīme attiecībā uz ģimenē īstenoto audzināšanu. Ģimenēs, kurās bērniem neko neatsaka, iegādājas visu, ko viņi lūdz, izdabā jebkurām bērnu kaprīzēm, kurās bērniem nav nekādu mājas pienākumu, izaug nevis tikai

sliņķi, kuri neprot un nevēlas strādāt, bet gan patērētāji, kuri aizvien alkst jaunu izpriecu un labumu. Pieraduši dzīvot uz citu rēķina, šādi cilvēki arī vēlāk uzvedas tā, it kā apkārtējo pienākums būtu izpildīt viņus vēlmes, neko neprasot pretī. Šādi cilvēki cenšas par katru cenu apmierināt savas iegribas. Ja vecāki nespēj apmierināt nepārtraukti augošās bērnu prasības, bērni drīz vien pārkāpj noteikumus un normas. Bieži vien saprātīgas pašierobežošanas trūkums kļūst par cēloni nozieguma izdarīšanai. (18, 7.lpp.)

Pilnīgi pretēja minētajai nostājai ir situācija, kad vecāki ir pārāk bargi pret bērniem, pārmērīgi izmanto ierobežojumus vai aizliegumus, sodus, kas aizskar bērnu cieņu. Tāpēc bērnos rodas nepatika pret vecākiem, viņi vairs nepakļaujas vecāku ietekmei un kontrolei, bērnu rīcības motīvs ir „rīkoties par spīti vecākiem”. Galu galā rodas noturīgas novirzes no uzvedības normām. (18, 7.lpp.)

Minētos, kā arī citus trūkumus audzināšanā ģimenē iespējams novērot dažādos savienojumos.

Ģimenes audzinošā ietekme ne vienmēr ir atbilstoša un nekļūdīga. Vecākiem bieži vien trūkst nepieciešamo zināšanu un spēju, kas ļautu izmantot adekvātas audzināšanas metodes īstajā laikā. Balstoties uz veiktajiem pētījumiem ģimenes pedagoģiskā potenciāla jomā A.Studente konstatējusi raksturīgākās kļūdas, kuras vecāki pieļauj savu bērnu audzināšanā:

- mērķtiecīgas audzināšanas trūkums no agras bērnības;
- vecāku prasību nesaskaņotība;
- sistemātiskuma trūkums;
- vienaldzība pret bērnu, viņa iekšējo pasauli;
- pārmērīga stingrība;
- garīgā kontakta zaudēšana;
- bērnam ģimenē nav savu pienākumu;
- individuālisma trūkums bērnu audzināšanā. (8)

Kopējā audzināšanas gaisotne ģimenē ir atkarīga no tā, kādi iespaidi par savu bērnību ir saglabājušies pašiem vecākiem. Vairums vecāku neapzināti audzina bērnus pēc sava parauga un līdzīgi tam, kā ir audzināti paši. Tomēr ir ļoti svarīgi, lai vecāki izjūt savu atbildību bērna personības veidošanā un apzināti pielieto atbilstošus audzināšanas paņēmienus, veido pozitīvas attiecības ģimenē, kontrolē savu uzvedību.

Ģimenes materiālās vajadzības izsaka tos iekšējos motīvus, no kuriem ir atkarīgas ģimenes iespējas iekļauties sabiedrības dzīvē. Ar ģimenes materiālo vajadzību apmierināšanu ir saistīti visi svarīgākie ģimenes budžeta ienākumi un izdevumi.

Noslāņošanās tendence rada sociālās izslēgtības draudus, kam ir pakļautas daudzas sabiedrības grupas, tostarp trūcīgās un nabadzīgās ģimenes. Jēdziens sociālā izslēgtība

raksturo ne tikai nespēju nodrošināt pienācīgus dzīves apstākļus, bet arī nespēju pilnvērtīgi piedalīties kultūras, politiskajā un ekonomiskajā dzīvē. Bezdarbam nenovēršami seko dažādas deviances: novirzes no sabiedrībā pieņemtajām normām. Visizplatītākās no tām ir alkoholisms, zagšana, nepietiekama bērnu aprūpe. (26)

Sociālā izslēgtība visvairāk apdraud tieši trūcīgos iedzīvotājus, un to starpā bieži ir daudz bērnu ģimenes. Materiālā nodrošinājuma trūkums veicina piederības izjūtas zaudēšanu, jo objektīvās problēmas negatīvi ietekmē pašsajūtu. Kļūst neiespējamas noteiktas saites starp dažādām sociālām grupām: psiholoģiski to nosaka tieši niecīgie, individuālie materiālie resursi vienai grupai un salīdzinoši lielais materiālais nodrošinājums otrai.

Labi situētu ģimeņu bērnos jau mazotnē tiek ieaudzināta apziņa par iespēju būt labi atalgotam un saņemt no dzīves paša izvēlētas vērtības. Slikti situētās ģimenēs apziņa par iespējamo atalgojumu ir gluži cita, jo vecāku peļņa (atalgojums) sniedz iespēju apmierināt (vai daļēji apmierināt) tikai pamatvajadzības.

Līdz ar to bērni no labi situētām ģimenēm perspektīvā plāno labu atalgojumu un skolā tas reducējas kā sekmes. Savukārt skolēniem no maznodrošinātām ģimenēm finansiālā atalgojuma iespēja apziņā nav aktualizēta un uzmanība tiek vērsta citā virzienā. Šeit pastāv risks, ka bērni neredz vajadzību pēc labām sekmēm, nemācās, sāk klaiņot, kavē stundas. (26)

Ģimenes stabilitāte ir atkarīga no ārējiem faktoriem – tuvākās sociālās vides, sabiedrības attieksmes pret ģimeni, ekonomiskajiem apstākļiem. Zems ienākumu līmenis daudz bērnu ģimenēs ir viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ tā var nokļūt sociālā riska ģimenes statusā, kaut arī pats par sevi daudz bērnu ģimenes statuss ir viens no riska faktoriem. Vislielākais risks nonākt nabadzībā ir ģimenēm, kurās nav neviens vai ir tikai viens algotu darbu strādājošais. Nodarbinātība ir galvenais faktors, kas nodrošina ģimenes sociālo un ekonomisko integrāciju sabiedrībā, novērš sociālo atstumtību, tādējādi veidojot labvēlīgus apstākļus bērnu audzināšanas funkciju pildīšanai.

Nevienlīdzīgais sociālais stāvoklis veicina šo ģimeņu un bērnu sociālās izslēgtības risku sabiedrībā: bērnu sociālo izolāciju skolā un līdz ar to traucējumus bērnu garīgajā un fiziskajā attīstībā. Lielai daļai bērnu šajās ģimenēs netiek nodrošināta pietiekoša aprūpe, pilnvērtīgs uzturs, bērni dzīvo nelabvēlīgā sociālā vidē, kas robežojas ar vardarbības un noziedzības risku. Jāpievērš uzmanība tam, ka šajās ģimenēs aug un attīstās liels skaits bērnu, kuri neiegūst pozitīvu dzīves pieredzi, bet pārņem ģimenē valdošās vērtības un uzskatus, pieredzi un priekšstatus par ģimeni. Tādējādi pastāv nopietns risks, ka bērniem pieaugot, tiks atražotas savu vecāku ģimeņu problēmas. (21, 14.lpp.)

Lai arī izglītība mūsu valstī ir bezmaksas, izdevumi gadā uz vienu bērnu ir visai ievērojami. Bez tam, arī visi kultūras pasākumi, kurus skolēni apmeklē, ir par maksu (teātra

izrādes, izstādes, ekskursijas). Mūsdienās izglītības loma sabiedrībā strauji aug, jo laba izglītība ir garants nodrošinātai nākotnei, bet diemžēl ne visas daudzbērnu ģimenes var atļauties segt bērnu izglītībai nepieciešamos izdevumus.

Nabadzība ir šķērslis bērnu attīstībai un tādējādi tiek atražota nabadzība ģimenē. Trūcīgas ģimenes bieži nav spējīgas samaksāt par bērniem nepieciešamajiem skolas piederumiem, apaviem utt. Bērni neapmeklē skolu, tā rezultātā tiek kavēta bērnu sociālā un intelektuālā attīstība. Nespējot vēlākā posmā turpināt izglītību, bērni bieži neiegūst profesionālo kvalifikāciju, jo pārtrauc mācības pēc pamatizglītības iegūšanas. Neiegūstot profesionālo kvalifikāciju un nespējot konkurēt darba tirgū, šie jaunieši, līdzīgi kā viņu vecāki, atkal kļūst par bezdarbniekiem.

Nabadzības apstākļos pasliktinās ģimenes locekļu savstarpējās attiecības. Retāka kļūst saskarsme ar citiem cilvēkiem, saskarsme pamatā notiek ar ienākumu ziņā sev līdzīgiem. Samazinās arī sociāla aktivitāte. Tā rezultātā ģimenes, kuras nonākušas ilgstošā nabadzībā, pakāpeniski tiek izslēgtas no sabiedrības vai arī sāk veidot sev noslēgtu vidi. Ģimenes, kuras nonākušas trūkumā, izjūt paaugstinātu sociālo nedrošību un atsvešinātību.

Tādējādi redzam, ka sociālās problēmas (bezdarbs, nabadzība, ģimenes nestabilitāte), pārklājoties un mijiedarbojoties viena ar otru, veido multiproblēmas. Neatrisinātas sociālās problēmas rada jaunas un padziļina esošās problēmas.

Nabadzība ir labvēlīga vide antisociālas uzvedības izplatībai, tā veicina mantiskos noziegumus, izraisītais stress izraisa alkoholisma un narkomānijas izplatību, pašnāvību skaita pieaugumu, jo nabadzībā nonākušo vidū dominē vilšanās un neticība nākotnei. Spriedze un stress daļai ģimeņu mazina iespēju nodrošināt saviem spēkiem bērnu aprūpi un aizsardzību. Bieži vien šādi apstākļi noved pie bērnu pamešanas novārtā un cietsirdīgas attieksmes pret tiem. (20, 14.lpp.) Tāpēc svarīgi savlaicīgi atklāt šīs problēmas un sniegt profesionālo palīdzību. Vēlams īpašu uzmanību pievērst bērnu attīstības gaitas nodrošināšanai gan no materiālā, pedagoģiskā, medicīniskā, psiholoģiskā viedokļa visā bērnu attīstības posma garumā – gan bērnībā, gan pusaudžu gados.

Kopīga ģimenes locekļu brīvā laika pavadīšana sekmē saskarsmi un kontaktu starp ģimenes locekļiem, paaudzēm, kā arī vidējās un vecākās paaudzes dzīves pieredzes nodošanu jaunajiem. Garīgās veselības stiprināšanā nozīmīga loma ir ģimenes tradīcijām, saistītām ar ģimenes dzīvesveidu, tajā iesaistot tautas folkloras, reliģiskos, valsts svētkus, kā arī ģimenes locekļu jubilejas un citas tikai konkrētai ģimenei raksturīgas tradīcijas. (10, 25.lpp.)

No vienas puses, lielajām daudzbērnu ģimenēm ir daudz iespēju interesanti pavadīt brīvo laiku kopā, ģimenes locekļi ietekmē viens otru, katram ir iespēja iesaistīt pārējos viņa interesējošos darbības veidos un pašam piedalīties citu piedāvātajās aktivitātēs. Tas dod

iespēju ne tikai atpūsties, bet arī iegūt jaunu informāciju, zināšanas, izgatavot ģimenei noderīgas lietas (strādājot rokdarbus). No otras puses, vecāki daudzbērnu ģimenēs (īpaši mātes) bieži ir pārāk aizņemti ar mājsaimniecības darbiem vai pelnot iztikas līdzekļus, tāpēc nevar veltīt pietiekami daudz laika kopdarbībai ar bērniem, bērnu sistemātiskai audzināšanai.

Saskarsmē ar bērnu ir svarīga arī rotaļa. Ja vecāki liek saprast bērnam, ka viņiem sagādā prieku spēlēties ar bērnu, viņš jūtas īpaši pagodināts, aug viņa pašapziņa un tas labvēlīgi ietekmē bērna turpmāko attīstību. (11, 84.lpp.)

Svarīgs ģimenes uzdevums ir radīt iespējas katram tās loceklim apmierināt savas garīgās vajadzības, kas nodrošina indivīda harmonisku attīstību, pilnvērtīgu atpūtu, rada dzīvesprieku. Ģimenē parasti ir augstākas iespējas apmierināt garīgās vajadzības, nekā dzīvojot vienam, jo te ir arī saskarsmes, komunikācijas iespējas, ko papildina kopīgi pasākumi, ceļojumi, teātra apmeklējumi, tikšanās ar draugiem, lasīto grāmatu, redzēto filmu pārrunāšana u.tml. Ja ģimenē traucēta garīgo vajadzību apmierināšana, tad būs traucēta arī savstarpējo attiecību veidošana. (23, 26.lpp.)

Svarīga ir regulējošā funkcija, jo ģimene veido primāro sociālo kontroli, sociālo vadīšanu, apliecina sabiedrībā valdošās sociālās vērtības un sociālās normas. Šai funkcijai ir nozīme arī ģimenes un sabiedrības morālpsiholoģisko attiecību veidošanā. Zems vecāku sociālo iemaņu līmenis apgrūtina šīs funkcijas veikšanu. Vecākiem trūkst prasmju vadīt sarunas, risināt konfliktus, problēmas, lūgt palīdzību; tādā veidā arī bērni neapgūst šīs prasmes.

Bērni, par kuriem vecāki nerūpējas, parasti neprot veidot saskarsmi ne ar vienaudžiem, ne pieaugušajiem. Skolā šie bērni turas nomaļus, nepiedalās rotaļās, dažkārt mēdz būt blēdīgi vai ļauni, melīgi. Šādiem bērniem bieži trūkst distances izjūtas.

Ja bērns ģimenē nav pakļauts nekādam kontroles mehānismam no vecāku puses, tad arī sabiedrībai vēlāk būs problemātiski pret šo cilvēku izvirzīt jebkādas prasības un šāds cilvēks nonāks konfliktā ar sabiedrību un tās prasībām.

Bez uzraudzības atstātiem bērniem bieži veidojas patoloģiskas rakstura iezīmes, tādas kā paaugstināta uzbudināmība, nesavaldība un agresivitāte. Īpaši tās izpaužas tad, ja bērnu kāds ierobežo, aizrāda viņam vai ja šim bērnam kaut kas neizdodas. Šādiem bērniem ir raksturīga tā dēvētā afektīvā labilitāte, viņi ir kautiņu un strīdu iniciatori un var viegli kļūt par likumpārkāpējiem. (21)

Vecāku tieksme izvairīties no bērnu audzināšanas pienākumiem visbiežāk izpaužas, bērnus nepieskatot, t.i., vecāki nekontrolē, kā bērni izmanto brīvo laiku un ar ko viņi draudzējas. Prakse rāda, ka daudzi pusaudžu izdarīti likumpārkāpumi bijuši sekas tam, ka šie pusaudži nav uzraudzīti, kā arī ģimenē nav pietiekami kontrolētas viņu gaitas.

A.Vilks runā par bērnu ļaunprātīgu izmantošanu un atstāšanu bez uzraudzības un to, ka arī šiem noziegumiem un deviantīvās uzvedības veidiem ir pievērsušies evolucionisti.

Lai gan no pirmā skata šāda attieksme pret bērniem ir pretrunā ar evolūcijas teoriju, tomēr ir daži apstākļi, kuros ļaunprātīga rīcība pret paša pēcnācēju var tikt dabiskās atlases izraisīta. Pēc vienas no hipotēzēm: vecāki, kuriem ir vairāk bērnu nekā līdzekļu viņu izaudzināšanai, tos pamet vai izturas ļaunprātīgi pret tiem daudz lielākā mērā nekā vecāki, kuriem ir pietiekoši līdzekļi. Tādējādi, ja ģimene ir liela, un (vai) bērni ir ļoti saspiesti telpā, bērnu ļaunprātīga izmantošana vai atstāšana novārtā var būt īpaši izplatīta. (29, 103.lpp.)

Vecāku nolaidību ne vienmēr ir viegli diagnosticēt. Par nolaidību var liecināt ne tikai tas, ka bērns ir netīrs, klaiņo, bieži ir nepaēdis. Nolaidība ir arī bērna pamatvajadzību neapmierināšana, uzmanības, emocionālās saites trūkums starp māti un bērnu.

Pazīmes, kas liecina, ka netiek apmierinātas bērna vajadzības:

1. Veselības aprūpe:

- bērns netiek vakcinēts, neiziet regulārās medicīniskās pārbaudes (un tam nav attaisnojošu iemeslu);
- bērns, kas ir savainots vai slims, nesaņem savlaicīgu palīdzību, piemēram, nonāk pie ārsta ar novēlošanos; ir traumu pēdas, kas liecina, ka ir bijis savainojums, kas prasa komplicētu palīdzību, un tā netika sniegta savlaicīgi;
- bērns invalīds vai bērns ar hronisku saslimšanu nesaņem atbilstošu kopšanu.

2. Emocionālās vajadzības:

- bērns atbilstošā vecumā neapmeklē skolu;
- bērnam nav noteikta dienas režīma;
- vecāki neizrāda interesi par bērnu, piemēram, bērna saslimšanas gadījumā;
- vecāki neiesaistās bērnu spēlēs, bērnam nav rotaļlietu, bērns neprot rotaļāties.

3. Vides vajadzības ģimenē:

- bērna uzraudzības adekvātums, piemēram, jāizvērtē situācija, kad bērni pieskata mazākus bērnus;
- nav nodrošināta aizsardzība no bīstamām vielām, citiem veselībai bīstamiem faktoriem, piemēram, medikamenti, saimniecības kopšanas līdzekļi ir novietoti bērnam pieejamās vietās;
- nav nodrošināta aizsardzība no vardarbības mājās no vecāku vai svešu personu puses;
- vecāki nav informēti par bērna atrašanās vietu;
- bērnam nav atsevišķas gultas.

4. Uztura vajadzības:

- nepietiekams, bērna vecumam neatbilstošs uzturs;
- vecumam neatbilstošs augums un svars, ja nav attaisnojošu medicīnisku iemeslu.

5. Fiziskās vajadzības:

- bērns nav apģērbts atbilstoši gadalaikam;
- bērns nav aizsargāts no savainojumiem, kas rodas nejauši;
- nav nodrošinātas vecumam atbilstošas fiziskās aktivitātes. (21)

Bērna uzvedības pazīmes, kas varētu liecināt par nolaidību un emocionālo stimulu trūkumu:

- nespēja rotaļāties;
- pārlicīga ierauššanās sevī;
- pārlicīgs skumīgums;
- neizvēlība pieķeršanās izpausmēs attiecībās ar svešiem cilvēkiem. (34)

Veicot komunikatīvo – saskarsmes funkciju, ģimene ir viena no galvenajiem starpniekiem starp sabiedrību kopumā un atsevišķiem ģimenes locekļiem. Otrs svarīgs šīs funkcijas uzdevums ir nodrošināt normālu saskarsmi ģimenes ietvaros.

Nesaskaņas ģimenē emocionāli ļoti ietekmē bērnu, bet visnelabvēlīgāko ietekmi atstāj ģimenes nestabilitāte – regulāra vecāku šķiršanās un atkalapvienošana, kas bērnam rada pastāvīgu stresu un trauksmes izjūtu. Reakciju izpausmes bieži atsaucas vēlākos gados kā dažādas psihiskas problēmas, kuras nereti izraisa arī smagas sociālas sekas. Bieži vien bērna reakcija un uzvedība ir vecāku spogulis, kas parāda ne tikai bērnu, bet arī vecāku izjūtas un problēmas, kuras ir nepieciešams risināt. Šādi bērni ļoti cenšas uzturēt sakarus ar vienaudžiem un pieaugušajiem ārpus ģimenes, tā zināmā mērā aizvietojošot vecāku uzmanības, maiguma un rūpju trūkumu. Taču, ja šī savstarpējā saskarsme iegūst neveselīgu noslieci, tā postoši ietekmē bērnu morālo attīstību un uzvedību. (23)

Runājot par mīlestību pret bērnu daudzi autori uzsver garīgā kontakta nodrošināšanas svarīgumu, un to, cik būtiski ir veidot harmoniskas pašu vecāku attiecības, jo rūpes par tādas gaisotnes veidošanu, kura labvēlīgi ietekmē audzināšanu, esot uzskatāmas par vislielāko mīlestības apliecinājumu. „Audzinot bērnus, mainās arī paši vecāki, - raksta A.Spivakovska. - Mīlestība pret bērnu ne tikai ietekmē mazā cilvēka personību, bet arī spēj pārveidot pieaugušo cilvēku personību, bagātināt viņu dzīves pasauli.” (27, 5.lpp.) Ģimene ir vienots veselums, dinamiska sistēma, kurā ikviena tās locekļa emocionālais stāvoklis un jūtas nosaka ģimenes gaisotni, ietekmē visu ģimenes grupu. Vecāku savstarpējā mīlestība var kļūt par galveno audzinošo faktoru, kas ietekmē bērnu. Ja māte un tēvs mīl viens otru, no šīs mīlestības visvairāk iegūst bērns.

Vērojot vecāku nežēlīgo naidošanos, bērns sāk izturēties pret visiem pieaugušajiem ar neuzticību un aizdomām. Redzot nežēlīgu vecāku izturēšanos vienam pret otru, bērns to pieņem kā normu, ka tā ir jābūt. Un tad jau ir grūti no bērna prasīt iecietību un līdzjūtību.

Positīvas bērnu un vecāku attiecības ir saistītas ar uzticēšanos un drošības izjūtām. Ja zīdainītis, kad viņš mēģina norādīt uz savām vēlmēm un vajadzībām, saņem konsekvētu mātes atsaucību, mīlestību un gādību, zīdainītim rodas uzticēšanās. Vispirms, šī ir uzticēšanās savai mātei, mātes gādībai, bet pēc laika pozitīva pieredze ģimenē rada arī uzticēšanos citiem nozīmīgiem cilvēkiem zīdainīša pasaulē. Tālāk šī uzticēšanās tiek vērsta plašāk arī ārpus ģimenes. Sākotnējo bērnu un vecāku attiecību saistību ar uzticēšanos īpaši ir pētījis Dž. Boulbijs. Viņš ir uzsvēris, ka šīs sākotnējās pozitīvās bērnu un vecāku attiecības ir nepieciešamas bērna fiziskajai drošībai un psiholoģiskajai drošības izjutai. Katram bērniņam ir iedzimta, bioloģiski pamatota vēlme meklēt un atrast drošību tuvās attiecībās ar savu māti un citiem sev nozīmīgiem pieaugušajiem. Diemžēl dažādu iemeslu dēļ ne visi vecāki ir spējīgi vienlīdz pozitīvi un atbalstoši atsaukties uz zīdainīša signāliem. Jau no pirmajiem dzīves gadiem rodas atšķirības dažādās ģimenēs, rodas dažādas bērnu un vecāku attiecību izpausmes. Ļoti bieži attiecību veidi, kas attīstās bērniņa pirmajos dzīves gados, turpinās arī vēlāk, kaut gan ar vecākiem bērniem vecāku uzvedība būs ar atšķirīgām niansēm. (5)

Zināms, ka ne visi vecāki ir spējīgi reaģēt atbilstoši bērna vajadzībām. Diemžēl šī vecāku nespēja adekvāti reaģēt uz bērna vajadzībām, nereti noved pie emocionāli un/vai fiziski vardarbīgas rīcības. Ja vecāki izmanto fiziskos sodus, viņi apliecina, ka ar agresīvu rīcību var risināt sarežģījumus. Rezultātā bērns sāk sist savus brāļus un māsas. Ja agresivitāte sāk izpausties ārpus ģimenes, bērna rīcība var kļūt huligāniska un vardarbība var izvērsties par dzīvesveidu. (11, 77.lpp.)

Emocionāla vardarbība ir atkārtoti, bieži izpausta negatīva attieksme pret bērnu. Visbiežāk emocionāla vardarbība izpaužas verbālā formā – bērna atkārtota pazemošana, kritizēšana, apsaukāšana, kliegšana uz viņa. Emocionāla vardarbība var izpausties, kā bērna atraidīšana, pastāvīga atteikšanās palīdzēt bērnam, bērna domu noliegšana vai draudēšana. Emocionālo vardarbību dažreiz dēvē par “psiholoģisku vardarbību”, jo tā ietekmē ne tik vien bērna emocijas un jūtas, bet arī bērna domas un priekšstatus pašam par sevi. Bērns, kurš cieš no emocionālās vardarbības, bieži izjūt negatīvas emocijas, viņam ir negatīvas domas par sevi, piemēram, “es esmu slikts”, “es esmu vainīgs”, vai pat “es esmu nevērtīgs”. (21)

Nav grūti iedomāties, kāds jūtu komplekss, kādi psihiskie stāvokļi rodas attīstībā esošam cilvēkam, ja viņš ilgstoši nevar apmierināt emocionālās saskarsmes vajadzību, ja aktīvās dzīves lielākajā daļā viņu aptver vienaldzība, emocionālo kontaktu nepietiekamība,

nevērība un nicinājums. Patiesas dvēseļu tuvības trūkums vecāku un bērnu attiecībās, saskarsmes nabadzība visbiežāk arī izraisa bērna attīstības un audzināšanas defektus.

Daudzi no šiem bērniem, zaudējuši emocionālos kontaktus ģimenē, meklē tos dažādās pagalma vai ielas kompānijās, kurās bieži ir apvienojušies jauni cilvēki ar antisociālu uzvedību. (24) Pēc autores domām, šādās situācijās sociālajam pedagogam nevajag gaidīt, kad pie viņa vērsīsies pēc palīdzības. Viņa uzdevums veikt savlaicīgus preventīvus pasākumus, pēc iespējas pašam meklēt kontaktus ar viņa redzeslokā esošām ģimenēm, lai savlaicīgi atklāt un novērst problēmas.

Aplūkojot ģimenes audzināšanas iespējamus riskus, var ievērot, ka visas lielās patiesības ir gaužām vienkāršas. Bērns ir jāmīl un jāpieņem, jāciens un jāatbalsta, un tad arī pretī noteikti tiks saņemta uzticēšanās un mīlestība. Sakārtota ģimenes dzīve, dabiska un patiesa mīlestība, kas saista ģimenes locekļus, un kopīgi pārdzīvojumi piesaista bērnu ģimenei. Tas ir labvēlīgas ģimenes iezīmes. Pretstatā lieto terminu „riskā ģimene”.

Mūsdienās jēdziens „riskā grupas” pedagogijā tiek lietots bieži. Riskā grupas ir visas tās grupas, kas pēc savas labklājības vai veselības stāvokļa un dzīves veida atrodas kritiskā situācijā un var būt bīstamas pašas sev vai citiem sabiedrības locekļiem. Riskā grupām piemīt lielāka vai mazāka dezadaptācija un asociāla uzvedība. Parasti riskā grupas atrodas tādā riskā vidē, kuru visvairāk ietekmē gan nelabvēlīgi sociālie, gan bioloģiskie faktori. Šie nelabvēlīgie faktori var būt sekojoši: materiālo līdzekļu trūkums, garīgo vērtību trūkums, piesārņota vide, fiziskie faktori u.c.

Vecākiem ir jāatbild par bērna uzturēšanu un audzināšanu, tomēr praksē ne vienmēr viss notiek pēc likuma. Veidojas arī pedagogiski nelabvēlīgas ģimenes, kur bērni ne vien redz sliktus paraugus, bet dažkārt pat paliek bez elementāras materiālās apgādes un nevar apmeklēt skolu.

Riskā ģimene ir ģimene, kurā netiek nodrošināta bērna attīstībai labvēlīga vide, tajā skaitā emocionālās vajadzības, kā arī netiek apmierinātas bērna pamatvajadzības. Riskā ģimene ir ģimene, kurā bērns pārdzīvo diskomfortu, stresa situācijas, cietsirdību, vardarbību, nevērību, badu. Iemesli, pēc kādiem mūsdienās tiek diagnosticētas riskā ģimenes, var tikt kvalificēti pēc šādiem kritērijiem: sociāli, tiesību, medicīniskie, psiholoģiskie, pedagogiskie, materiālie, kā arī citi kritēriji. (3)

Grūtā ekonomiskā situācija valstī, nepietiekamas zināšanas un nemācēšana dzīvot un strādāt konkurences apstākļos – tas viss novedis sabiedrību pie nopietnām grūtībām un iekšējiem konfliktiem. Gadiem krājušās sociālās un morālās problēmas aktualizējas.

Kritēriji, pēc kuriem tiek noteiktas nelabvēlīgas ģimenes, ir šādi:

1. Izvairīšanās no vecāku pienākumu pildīšanas bērnu audzināšanā (vecāki nerūpējas par bērniem, viņu fizisko attīstību, mācīšanu, sagatavošanu darbam).
2. Ļaunprātīga vecāku tiesību izmantošana pret bērniem (traucē mācības, veicina ubagošanu, likumpārkāpumu izdarīšanu).
3. Cietsirdīga izturēšanās pret bērniem (fiziska vai psihiska vardarbība, bērnu cilvēciskās cieņas pazemošana).
4. Vecāku amorāla, antisabiedriska uzvedība (likumpārkāpumu izdarīšana sadzīvē, dzīvokļa pārvēršana par svešu cilvēku pulcēšanās un dzeršanas vietu).
5. Ļaunprātīga viena vai abu vecāku sistemātiska alkoholisko dzērienu, narkotisko vielu lietošana.
6. Mazgadīgu bērnu turēšana antisanitāros apstākļos, kas apdraud viņa veselību un/vai dzīvību.
7. Viena vai abu vecāku psihiska saslimšana, invaliditāte, kā rezultātā ierobežotas bērnu audzināšanas iespējas.
8. Vecāku izvairīšanās no audzināšanas, nododot bērnus citu personu audzināšanā bez pietiekami likumīga pamata.
9. Sistemātiska bērnu atstāšana bez uzraudzības.
10. Ja kaut vienam no vecākiem ir pārtraukta vecāku aizgādības tiesības. (21)

Tātad ir kādas noteiktas pamatproblēmas, kuras ir cēlonis daudzām un dažādām citām problēmām ģimenē. Parasti gan ļoti reti, kad ģimenē ir tikai viens problēmas veids, jo tās visas ir savā starpā saistītas. Vecāku sociālā nenodrošinātība rada psiholoģisku sasprindzinājumu, bet ģimenes materiālā nenodrošinātība ietekmē, piemēram, bērna ēdināšanu ģimenē, kas nosaka bērna pretošanās spējas saslimšanām un bērna organisma attīstību. Var apgalvot, ka daudzās riska ģimenēs bērna problēmas vecākiem neliekas svarīgas, jo viņi ir aizņemti ar savu personīgo problēmu risināšanu, bet rūpēties par bērniem viņiem nepietiek laika un spēka.

1.2. Daudzbērnu ģimene pasaulē un Latvijā

Ģimene pēc savas būtības un jēgas ir ilgam laikam paredzēta savienība, jo tās locekļu kopdzīves pamatmērķis ir jaunu cilvēku radīšana un audzināšana. Vidējais bērnu skaits ģimenē ir mainīgs un atkarīgs gan no sociālekonomiskajiem apstākļiem, gan no sabiedrībā valdošās vērtīborientācijas.

Pastāvīga ģimenes funkcija ir reproduktīvā jeb bērnu radīšana, kas saistīta ar sabiedrības darbības aktivizēšanu nākotnē. Tādējādi tā ir cieši saistīta ar vienu no galvenajām ģimenes funkcijām, bērnu audzināšanu, kas ir svarīgs ģimenes pienākums.

Pēc ģimenes locekļu skaita un izpildāmo funkciju būtības ģimenes iedala:

1) vienkāršās, kurās ir viens kodols - bezbērnu, viena bērna, divu un vairāk bērnu, daudz bērnu (ja bērnu skaits ir 5 un vairāk);

2) saliktās:

- pilnās - ietilpst divas vai trīs paaudzes ar vienu vai pat vairākiem kodoliem;

- nepilnās - ietilpst māte (tēvs) ar bērnu un vecākiem;

- jauktās - ģimenes locekļi nav tieši pēcnācēji: vecvecāki ar mazbērniem, brāļi vai māšas ar radnieku bērniem u.c. varianti kā sekas nepārtrauktai daudzveidībai. (26, 192.lpp.)

Pasaulē pastāv dažādi uzskati par to, kas ir ģimene. Rietumeiropā ļoti augsts ir vieninieku īpatsvars, bet dominē divu cilvēku ģimene. Lielas ģimenes šim pasaules reģionam nav raksturīgas. Tur ir daudz nepilnu ģimeņu ar bērniem, kā arī ģimeņu, kuras izveidotas bez dokumentāras laulību noslēgšanas. Itālijā ir izplatītas ģimenes ar diviem, trīs un četriem bērniem. Par ģimeņu sastāvu Āzijā ir maz materiālu. Iedzīvotājiem bagātākajā pasaules valstī Ķīnā 25% cilvēku dzīvo četru cilvēku ģimenē. Arī Japānai, kur ir augsti attīstīta ekonomika un vislielākais iedzīvotāju mūža ilgums pasaulē, raksturīgas ir ģimenes ar diviem bērniem. Kuplākas ģimenes ir Dienvidāzijā. Vairāk par pieciem bērniem ģimenē ir Indonēzijā, bet Filipīnās izplatītākās ir sešu cilvēku ģimenes. Dienvidāzijā nav vieninieku, dominē ģimenes, kurās ir pieci līdz seši cilvēki. (26, 191.lpp.)

Mūsdienu tendence Latvijā ir, ka ģimenes kļūst mazskaitlīgas.

Latvijai bija raksturīgs zems dzimstības līmenis jau Cariskās Krievijas laikā, it sevišķi ziemeļu un rietumu daļā (Kurzemē un Vidzemē). Dzimstības vispārējais koeficients un laulību auglības rādītāji Latvijā, kur tradicionāli valdošā reliģija bija luterānisms, demonstrē relatīvi lineāru kritumu. Daudz straujāk dzimstības līmenis sāka samazināties 19.gadsimta pēdējā trešdaļā. Kurzeme, Vidzeme, Igaunija un Sanktpēterburga bija pirmās provinces Cariskajā Krievijā, kuras piedzīvoja šo kritumu. (9)

Jau īsi pirms Pirmā pasaules kara summārais dzimstības koeficients Latvijā bija apmēram par 10 procentiem zemāks nekā ir nepieciešams pilnai paaudžu nomaīnai. Starp abiem pasaules kariem, kad Latvija bija suverēna un neatkarīga valsts, dzimstība nepārtraukti samazinājās, viszemāko līmeni sasniedzot ekonomiskās depresijas gados (1934.-1935. gadā summārais dzimstības koeficients – 2,0). Pēc tam tas nedaudz palielinājās, jo sevišķi 30. gadu beigās, kad valdība veica speciālus pasākumus dzimstības stimulēšanai. (9)

Pēc Otrā pasaules kara Latvija piedzīvoja mērenu dzimstības pieaugumu, kam sekoja dzimstības samazināšanās, it īpaši 60. gadu pirmajā pusē. 60. gadu vidū summārais dzimstības koeficients samazinājās līdz 1,7, kas bija viens no viszemākajiem pasaulē. (9)

Pēc dažādu dzimstības stimulēšanas pasākumu īstenošanas tā palielinājās, un 80. gadu otrajā pusē dzimstības līmenis bija nedaudz virs vidējā Eiropā. Summārais dzimstības koeficients, kas ilgu laika periodu svārstījās starp 1,7 un 1,9, 80. gadu vidū atkal palielinājās virs 2,0 un 1986.-1988. g. sasniedza maksimumu (2,15). Latviešiem šis rādītājs bija augstāks nekā vidējais citām tautībām. Īpaši aprēķini parādīja, ka speciālā dzimstības koeficienta pieaugumu 80. gados sekmēja dažādi faktori, bet vissvarīgākie bija pozitīvās pārmaiņas sieviešu vecuma struktūrā un laulību auglības pieaugums. Latvija ir unikāls piemērs tam kā mērķtiecīga speciālistu un politiķu iesaistīšanās dzimstības regulēšanā var dot neapstrīdamus rezultātus. (9)

90. gados situācija strauji pasliktinājās. Kopš 1988. gada dzimušo skaits un arī speciālie dzimstības rādītāji samazinājās. Laika posmā no 1988. gada līdz 1998. gadam summārais dzimstības koeficients samazinājās no 2,16 līdz 1,11, bet 21. gs. sākumā tas nedaudz palielinājās (2003. gadā 1,29). Vēl nekad Latvijas vēsturē dzimstības līmenis nebija tik zems. Tā rezultātā Latvijā ir viens no viszemākajiem dzimstības līmeņiem pasaulē. (9)

90. gados, pasliktinoties sociālekonomiskajai situācijai valstī, vecāku, kuri izšķīrās par labu lielākam bērnu skaitam, kļuva aizvien mazāk.

Jau 90. gadu sākumā iezīmējās izteikta likumsakarība: jo vairāk bērnu ģimenē, jo lielāks risks tai nokļūt trūkumā. 1993. gadā 60 % visu Latvijas ģimeņu ienākumi bija zem valdības apstiprināta krīzes iztikas minimuma – 30 Ls mēnesī uz ģimenes locekli. Šajās ģimenēs dzīvoja vairāk nekā divas trešdaļas Latvijas bērnu (70,8 %). Pēc 1994. gada sākumā veiktajiem aprēķiniem valstī 82,2 % no visām ģimenēm, kurās auga 3 un vairāk nepilngadīgi bērni, bija trūcīgas ģimenes. Īpaši smagā situācijā bija nepilnās daudz bērnu ģimenes - 91,4 % no tam bija spiestas dzīvot trūkumā, nespējot bērniem nodrošināt pilnvērtīgu pārtiku, pienācīgu veselības aprūpi, labu izglītību un citus personības garīgai un fiziskai attīstībai nepieciešamus faktoros. Stāvoklis nemainījās arī turpmākajos gados. (7, 47.lpp.)

Apzīmējums „daudz bērnu ģimene”, runājot par ģimenēm, kurās aug 3 un vairāk bērnu, radies jau pagājušā gadsimta 80. gadu sākumā, kad toreizējais padomju režīms saka īpaši rūpēties par demogrāfiskas situācijas uzlabošanu valstī un aicināja ģimenes neapmierināties tikai ar 1 vai 2 bērniem. Toreiz dažādu priekšrocību noteikšana ģimenēm ar 3 un vairāk bērniem patiešām arī nesa augļus. Daudz bērnu ģimeņu skaits pieauga.

Latvijā demogrāfiskā situācija vērtējama kā nelabvēlīga, jo kopš 1991.gada iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir negatīvs. Latvijā joprojām intensīvi turpinās iedzīvotāju novecošanās,

palielinās gados veco iedzīvotāju īpatsvars un samazinās bērnu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā. Lai gan dzimstības pieaugums 2006.gadā (dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem: 9,7 bērni) bija augstākais rādītājs pēdējos 12 gados, būtiskas ilgtermiņa migrācijas izmaiņas kopumā ir veicinājušas iedzīvotāju skaita samazinājumu. (16)

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem Latvijas iedzīvotāju skaits 2006.gadā turpināja samazināties un tāpat kā iepriekšējā gadā mirušo skaits (33 098) pārsniedza dzimušo skaitu (22 264) visās republikas pilsētās un rajonos. (16)

2006.gada beigās iedzīvotāju skaits Latvijā bija 2 miljoni 281 tūkstoši (2005.gadā – 2 miljoni 295 tūkstoši), kas ir par 14 tūkstošiem mazāk nekā iepriekšējā gadā. Laika periodā no 1999.gada sākuma līdz 2006.gada beigām Latvijas iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 118 tūkstošiem. (16)

2003.gadā pirmo reizi kopš 1996.gada tika reģistrēts lielākais dzimušo bērnu skaits – piedzima 21 006 bērni, savukārt 2004.gadā dzimstība atkal nedaudz samazinājās – piedzima 20 334 bērni (-672), kas tomēr ir vairāk nekā iepriekšējos gados laika posmā no 1996. līdz 2002.gadam. Savukārt 2005. un 2006.gadā dzimstība atkal pieaugusi un attiecīgi piedzima 21 497 un 22 264 bērni. (16)

2006.gadā pilsētās piedzimuši par 751 bērniem vairāk nekā 2005.gadā (2006.gadā – 15 342, 2005.gadā – 14 591 bērns), savukārt laukos 2006.gadā piedzima 6 922 bērni, kas ir par 16 bērniem vairāk nekā 2005.gadā (6 906 bērni). (16)

2006.gadā salīdzinājumā ar 2005. un 2004.gadu palielinājies bērnu skaits, kas ģimenē piedzimuši kā otrie bērni – 7 150, kas ir par 277 vairāk nekā 2005.gadā (6 873) un par 840 vairāk nekā 2004.gadā (6 310). Nedaudz pieaugusi arī trešo un ceturto bērnu dzimšana. 2006.gadā kā trešie bērni piedzimuši 2 346 bērni, kas, salīdzinot ar 2005.gadu, ir par 30 bērniem vairāk, savukārt 2006.gadā kā ceturto bērni ģimenē piedzimuši 730 bērni, kas, salīdzinot ar 2005.gadu, ir par 10 bērniem vairāk. Turpināja samazināties piekto un vairāk bērnu dzimšana ģimenē: 2006.gadā par 51 bērnu (2006.gadā – 519 bērni, 2005.gadā – 570 bērni). (16)

Latvijas normatīvos aktos nav definēts jēdziens „daudzbērnu ģimene”, bet valsts politika kopumā ir vērsta uz atbalsta sniegšanu ģimenēm ar bērniem. Vienlaikus, veicinot dzimstības rādītāju uzlabošanu valstī, ir iestrādāts princips sniegt lielāku atbalstu ģimenēm ar vairāk bērniem, piemēram, ģimenes valsts pabalsta un bērna piedzimšanas pabalsta apmērs palielinās par katru bērnu, tas ir, par pirmo bērnu pabalsts ir mazāks, nekā par otro, trešo un nākamajiem bērniem. (13)

Arī pašvaldības var paredzēt papildu atvieglojumus ģimenēm ar bērniem, tajā skaitā ģimenēm ar trīs un vairāk bērniem.

Ģimene tiek uzskatīta par sabiedrības pamatu, kam jāpalīdz attīstīties. Neskatoties uz trūcīgo valsts un pašvaldību budžetu, ir jārisina pasākumi, lai veicinātu un atbalstītu ģimenes sociālās un sabiedriskās funkcijas, sekmētu pārmaiņas ģimenēs, veicinātu demogrāfisko situāciju valstī. Pasaules un arī Latvijas demogrāfiskie rādītāji ir neiepriecinoši, jo bērnu dzimstības koeficients ir 1,2. Tas nozīmē, ka, lai ģimene sevi atražotu, tajā ir jābūt 2 un vairāk bērniem, t.i., jābūt augstam daudzbērnu ģimeņu īpatsvaram.

Secinājumi:

No ģimenes un sabiedrības, ģimenes un indivīda mijattiecībām izriet galvenās ģimenes funkcijas: reproduktīvā, audzināšanas, socializācijas, saimnieciski ekonomiskā, rekreatīvā, saskarsmes, psihoterapeitiskā funkcija. Latvijas ģimenēm nereti galveno funkciju pildīšana sagādā īpašas grūtības, saglabājas zems dzimstības līmenis.

Bērnu socializācijas procesam daudzbērnu ģimenēs ir savas pozitīvās un negatīvās puses. Liela ģimene prasa daudz emocionālu un fizisku resursu, to negatīvi ietekmē brīvā laika trūkums, grūtības uzmanības sadalē starp bērniem. Daudzbērnu ģimenei ir mazāk iespēju bērna vajadzību un interešu apmierināšanai, un tas ir saistīts galvenokārt ar ģimenes zemo materiālu nodrošinātību.

2. SOCIĀLPEDAGOĢISKO RISKU MAZINĀŠANAS IESPĒJAS DAUDZBĒRNU ĢIMENĒS

Sociālā pedagoga darbā ar daudzbērnu ģimenēm viens no būtiskākajiem jautājumiem ir sociālpedagoģisko risku identifikācija, novērtējums un iespējamā mazināšana. Ar jēdzienu „risks” saprot rīcību vai darbību, kurai ir iespējamās negatīvas sekas, vai arī situāciju, kura ir apdraudoša bērnam vai viņa socializācijas procesam ģimenē. (19, 13.lpp.)

Sociālpedagoģiskā darbība sociālo risku mazināšanā ir ar noteiktu struktūru, kurā ietvertas darbības komponentes to loģiskā secībā:

- risku diagnostika;
- darbības mērķa un uzdevumu definēšana;
- darbības plānošana;
- darbības realizēšana risku mazināšanai vai novēršanai;
- darbības rezultātu analīze. (19, 13.lpp.)

No visām problēmām, kuras saistītas ar audzināšanu, sociālajiem pedagogiem ļoti nozīmīga ir ģimenes adaptācija sabiedrībā, kuru raksturo tās sociālais statuss.

Ģimenes sociālās adaptācijas komponentes:

- sociāli ekonomiskā adaptācija – ģimenes materiālā situācija;
- sociāli psiholoģiskā adaptācija – ģimenes psiholoģiskais klimats;
- sociāli kulturālā adaptācija – ģimenes vispārējā kultūra. (19, 13.lpp.)

Sociāli kulturālā adaptācija ir zema, ja interešu loks ir šaurs, slikti organizēti ikdienas sadzīves darbi un tiem tiek patērēts daudz brīvā laika, vāja morālā regulācija, dažkārt amorāls dzīvesveids. Šādās ģimenēs neveidojas kvalitatīva vērtību sistēma.

Negatīvi ietekmējošie faktori un arī dati parāda to, ka nepieciešams mērķtiecīgs sociālpedagoģiskais darbs ģimenes atbalstīšanā, izglītošanā un pedagoģiskā potenciāla palielināšanā, lai vecāki spētu sekmīgi risināt ģimenes pedagoģiskos uzdevumus. Tas ir darbs, kam jānorisinās preventīvā līmenī, vēl pirms radušās problēmas. Tomēr ir izveidojusies noteikta ģimeņu kategorija, tā saucamās riska ģimenes. Tās ir ģimenes, kas pēc savas labklājības, veselības stāvokļa un dzīvesveida atrodas kritiskā situācijā un var būt bīstamas pašas sev un citiem sabiedrības locekļiem. Riska grupas ģimenēs pastāv specifiskas sociālās problēmas, kuru risināšanā nepieciešama sociālā pedagoga un citu speciālistu profesionālā palīdzība, lai nodrošinātu atveseļošanās procesu un atgrieztu ģimeni normālā funkcionālā stāvoklī.

Sociālajā pedagogijā svarīgi ir domāt sistemātiski, tas nozīmē, aplūkojot lietas un parādības visā tuvākās un tālākās vides sistēmā. Piemēram, attiecībā uz ģimeni svarīgi ir šādi aspekti:

1. Ģimene savā iekšējā struktūrā veido sistēmu, kurā savukārt ir subsistēmas, piemēram, vecāki, brāļi un māsas. Ikvienu ģimenes locekļa vai subsistēmas izturēšanās ietekmē pārējos ģimenes locekļus vai ģimeni kā veselumu. Ietekmju ir ļoti daudz, tomēr visa sistēma saglabā vai iegūst tendenci uz relatīvu līdzsvaru. Ņemot to vērā, individuāla izturēšanās var iegūt dažādu nozīmi.
2. Ģimene savukārt ir sabiedriskās sistēmas daļa, kurā tā ir iesaistīta un no kuras tā saņem tiešus vai netiešus uzdevumus, iegūst statusu un atzinību vai noraidījumu. Individuāla rīcība, piemēram, attiecībā uz audzināšanu, patēriņu vai attieksmi pret sabiedriskām institūcijām, vienmēr ir arī reakcija uz ģimenes stāvokli lielākā sistēmā un no tā izrietošajām gaidām, bailēm u.tml. (17, 55.lpp.)

Jaunajām ģimenēm krīzes situācijās var palīdzēt viņu vecāki, draugi, ja viņiem ir laba pieredze ģimenes veidošanā. Noderīgas atziņas var gūt speciālajā literatūrā par laulāto dzīvi.

Taču, ja ģimene ir nonākusi krīzes situācijā, tad gan ir vēlama profesionāla starpinstitucionāla sadarbība, tajā iesaistot sociālos pedagogus, sociālos darbiniekus, juristus, ģimenes ārstus, psihologus, ģimenes psihoterapeitus, psihiatrus, mediatorus u.c. Saskaņā ar „Bāriņtiesu likuma” 17.pantu bāriņtiesas pienākums informēt pašvaldības sociālo dienestu vai citu atbildīgo institūciju par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība. (2) Mūsdienās indivīda un ģimenes spējas pieņemt atbalstu, palīdzību, prasmes to izmantot tiek uzskatītas par svarīgu resursu, kas palīdz pārvarēt radušos krīzi un grūtības ģimenē.

Bērna socializācijas procesu apdraudoša situācija veidojas, ja ģimene ir nabadzīga, tās ienākumu līmenis ir nepietiekams elementāru objektīvu eksistences vajadzību apmierināšanai. Sociālpedagoģiskajā darbībā ir jāveic nabadzības cēloņu identifikācija (bezdarbs, zema darba alga, augstas komunālo pakalpojumu cenas, alkoholisms, slimība, u.c.), lai kopā ar sadarbības partneriem darītu visu iespējamo to novēršanā vai mazināšanā, atceroties, ka bērnu labklājība ir atkarīga no pieaugušajiem. Arī tad, ja ģimene ir maznodrošināta, tā spēj apmierināt tikai savas pamatvajadzības, bet nepietiek resursu, lai nodrošinātu kvalitatīvu brīvā laika izmantošanu, kultūras pasākumu apmeklēšanu.

Ģimenes psiholoģiskais klimats kā nelabvēlīgs bērnam ir situācijās, kad ir augsts stresa līmenis, emocionālais diskomforts, atsvešinātība. Var sagaidīt vardarbību jebkurā tās izpausmē. Ģimenē nav iespējams atjaunot spēkus, atpūsties. Šādā situācijā uzturēties mājās bērnam nav vēlēšanās. Sociālā pedagoga darbība varētu palīdzēt bērnam maksimāli izvairīties

no ģimenes vides nelabvēlīgās ietekmes. Jaunāko klašu skolēniem tā varētu būt pagarinātas dienas grupas apmeklēšana. Vidējo un vecāko klašu skolēniem jārada iespēja regulāri apmeklēt brīvā laika vai interešu izglītības centrus.

Darbā ar vecākiem izmanto tādas metodes kā vecāku pēcpusdienas un vakari, svētki, konsultatīvās sarunas, rakstiskā informācija (vēstules vecākiem), apmeklējumi mājās. Darbības pieeja atkarīga no tā, vai darbam ar vecākiem galvenokārt ir izglītības, terapeitisks vai konsultatīvs raksturs. Vecākiem ir tiesības saņemt informāciju un izteikt savas domas (pedagoģiskos jautājumos). Vecāku uzdevums ir līdzdarboties veicināšanas darbā un nodrošināt visu audzināšanas darba dalībnieku sadarbību. (22, 72.lpp.)

Būtiska izglītojošā darba forma ir individuālais darbs ar ģimeni, jo tā visprecīzāk var izzināt ģimenes vajadzības un savlaicīgi veikt korekcijas pasākumus. Vecāku uzvedība audzināšanas procesā ir noteicošā, tā vai nu sekmē bērna personības identifikāciju ar ģimeni, vai attālina bērnu no tās. Ja vecāki apmierina bērna sociālās, materiālās un garīgās vajadzības, tad mijiedarbība ir līdzsvarota.

Ja nepieciešams, sociālais pedagogs var plānot mājas apmeklējumu. Sociālais pedagogs to plāno, lai iepazītu bērnu piederīgos, lai redzētu sadzīves un audzināšanas apstākļus ģimenē, novērtētu psiholoģisko klimatu, noteiktu ģimenes kultūras līmeni, uzklautu vecāku vērojumus par bērnu spējām, interesēm, uzzinātu, kurš no vecākiem vairāk interesējās un uzklausa bērnus. (23, 107.lpp.)

Izglītība un konsultācijas ir divas visbiežāk lietotās pieejas darbā ar ģimenēm. Kaut arī tās ir divas pilnīgi atšķirīgas un patstāvīgas kategorijas un darba lauki, darbā ar ģimenēm tās tomēr veido kopēju jomu, kurā ģimene ir mērķa grupa. (17, 155.lpp.)

Teorētiski izglītības darbam ir preventīvs raksturs un ģimeņu konsultācijas domātas kā intervence krīzes gadījumos. Tomēr bieži ģimenes nāk uz izglītības centriem ar neskaitāmiem konkrētiem jautājumiem un lūdz konsultācijas. Ja ģimeņu izglītības centra darbinieki grib palīdzēt konkrētās situācijās, viņiem savā darbā jāprot iesaistīt konsultatīvus aspektus. Pedagogi, stāstot par savu pieredzi, uzsver, ka ģimenes izglītības didaktikā un metodikā vajadzētu iesaistīt arī konsultācijas elementus. Tādēļ no ģimeņu izglītības darba viedokļa konsultācijas ir svarīgs atsevišķos aspektos integrējams uzdevums. (17, 155.lpp.)

Sociālās pedagoģijas nozīmē konsultācija ir process, kurā indivīdi, grupas vai ģimenes sadarbībā ar konsultantu diskutē un risina problēmu konkrētus jautājumus, lai, kopā noskaidrojot mērķi, atklātu jaunas darbības perspektīvas. Adresāts mācās orientēties savā dzīves attieksmju sistēmā. Sociālajā pedagoģijā uz cilvēku raugās visā viņa dzīves plašā spektrā un konsultē adresātu gan pedagoģiski psiholoģiski, gan materiālās dzīves aspektā, saistot abus komponentus. Darbā ar sociāli nelabvēlīgajām ģimenēm vai ģimenēm īpaši

trūcīgos apstākļos vienlaicīgā materiālo grūtību un ģimenes struktūras analīze var kļūt par piemērotu darba metodi. Paralēli materiālas dabas jautājumiem konsultants var ievākt informāciju par attiecību un komunikācijas struktūrām un tās tematizēt vienlaikus ar pārējiem jautājumiem. Strādājot daudzpusīgi, ģimeņu problēmas var veiksmīgi risināt. (17, 57.lpp.)

Ģimeņu izglītības darbā arvien lielāku nozīmi iegūst attiecību jautājums ģimenē. Mūsdienu ģimeņu izglītības darbā ir svarīgi atklāt, kādi priekšnoteikumi ir vēlamai, lai ģimenes veidotu kā dzīves kopības un individuālās attīstības telpu. Izglītības programmu saturā līdz ar to jāiekļauj arī tādi aspekti kā:

- ģimene un politika/sabiedrība;
- ģimene un profesija (īpaši attiecībā uz sievietēm);
- ģimene kā socializācijas instance;
- ģimene kā attiecību lauks;
- ģimene un personīgā attīstība.

Tikko minētajos aspektos svarīgāk ir nevis mācīt, bet gan ļaut dalībniekiem mācīties vienam no otra un kopā, proti, saskatīt daudzveidību, diskutēt un pieļaut jaunas iespējas, izmēģināt jaunus ceļus. (17, 157.lpp.)

Ģimeņu izglītības pamats ir atziņa, ka ģimene ir vēlama un pozitīva dzīves kopības forma, kura jāatbalsta un jāveicina.

Vairāki sociālie pedagogi izglītības darbu ar ģimenēm un vecākiem uzskata galvenokārt par traucējumu novēršanas darbu, uzlabojot vecāku audzināšanas kompetenci un tādējādi radot priekšnoteikumus bērnu pozitīvai attīstībai. Tādā veidā traucējumi tiek novērsti iepriekš un pastāvošie traucējumi tiek mazināti.

Ģimenes izglītības mērķis ir arī panākt, lai ģimenes un to piederīgie zinātu un īstenotu savas intereses, ņemot vērā sabiedrisko situāciju. Sociālo pedagogu uzdevums ir atbalstīt ģimenes orientācijā un darbībā, palīdzēt apgūt praktiskas iemaņas un spējas. Sociālajiem pedagogiem jāprot apvienot ģimenes locekļu individuālās vajadzības ar sabiedriski politiskās dzīves realitātēm. To var veikt, no vienas puses, piedāvājot izglītības pasākumus par attiecībām ģimenē, audzināšanas kompetenci un konfliktu risināšanas iespējām, un, no otras puses, par ģimenes dzīves politiskajām dimensijām un politiskām prasībām un aktivitātēm. Šāds izglītības darbs skar arī citus darbalaukus, īpaši darbu komunālajā līmenī un konsultatīvo darbu. Integratīvs ģimenes izglītības darbs, kurā tiek ņemti vērā individuālie, sociālie un sabiedriski politiskie ietekmes faktori, ir cieši saistīts ar radniecīgām darba jomām. Integrāciju ar citām jomām pastiprina arī orientācija uz dalībnieku ikdienas dzīves pasauli. (17, 158.lpp.)

Efektīva metode darbā ar vecākiem ir grupu darbs. Grupā cilvēkiem ir iespēja satikties un redzēt, ka neesi viens ar šādu problēmu, ir iespēja stāstīt par sasniegto vai grūtībām.

Darbojoties grupā, cilvēks saņem emocionālu atbalstu, grupa iedrošina attīstīt sevi, apgūt jaunas prasmes un iemaņas. Vecāki, darbojoties grupās, mācās saskarsmi: aktīvi klausīties, pašizteikties, apgūt prasmi sarunāties. Tā pamazām veidojas ticība sev, kura tiek pārnesta ģimenes dzīvē. (28, 43.lpp.)

Pasaules dažādās valstīs pastāv teorētiski un praktiski aprobēti vecāku izglītošanas grupu modeļi. Pasaulē atzītos vecāku izglītošanas modeļus nosacīti var sadalīt divās grupās:

- 1) ar izteiktāku teorētisko ievirzi;
- 2) ar praktisku ievirzi.

Pie pirmās grupas var pieskaitīt mācību teorētisko modeli, kura pamatideja ir šāda: vecāku un bērnu uzvedība ir iemācīta, un to var pārveidot, iemācoties citu. Īpašas uzmanības objekts ir apkārtējās vides izmaiņas, kuras dod bērnam jaunu uzvedības pieredzi. Vecāku izglītošanas mērķis ir iemācīt mainīt vidi. Vecākiem ir jāiemāca saprast sociālās apmācības principus un pielietot tos savā ģimenē. (28)

Vecākiem grupas darbā ar praktisku ievirzi palīdz iemācīties vadīt savu un bērnu uzvedību un, nepieciešamības gadījumā, to izmainīt, tādējādi veidojot vecākiem un, ar vecāku palīdzību, arī bērniem uzvedības sociālās prasmes. Darbā ar vecākiem kā vienu no metodēm izmanto vecāku paraugu, tas nozīmē, ka vecākiem māca, kā rīkoties dažādās situācijās, tās iepriekš izanalizējot. Daudz uzmanības tiek veltīts bērna personības attīstīšanai, jo vecāku izglītošanas mērķis ir iemācīt vecākus rīkoties tā, lai viņi ar savu piemēru sekmētu veselās un laimīgas bērna personības attīstību. (28)

Bērna uzvedību iespējams mainīt, izmainot bērnu un vecāku attiecības, tāda ir šī modeļa pamatatziņa. Šajā modelī paredzētie uzdevumi vecāku izglītošanai ir:

- palīdzēt vecākiem saprast bērnus, to domāšanu un iemācīties izprast viņu uzvedības motīvus un rīcību;
- palīdzēt vecākiem attīstīt savas bērna audzināšanas metodes;
- palīdzēt vecākiem un bērniem apgūt pēc iespējas vairāk pieņemamu savstarpējās sadarbības veidu, kuri balstās uz pieaugušo un bērnu līdztiesību. (28)

Autore uzskata, ka sociālpedagoģiskais darbs grupā ar daudz bērnu ģimeņu vecākiem būtu efektīvs, jo:

- 1) grupā tiek pārrunātas vecāku aktuālās problēmas, līdz ar to notiek pieredzes apmaiņa;
- 2) grupa palīdz novērst psiholoģisko diskomfortu, radot apziņu, ka ir vēl ģimenes, kurām ir līdzīgas problēmas;
- 3) caur diskusijām un pieredzes apmaiņu vecākiem ir iespēja nonākt pie skaidri saprotamiem problēmu risinājumiem;

- 4) darbs grupā vecākiem palīdz socializēties;
- 5) grupā ir iespējams spēlēt dažādas spēles, kas ir gan problēmrisināšanas veids, gan informācijas avots;
- 6) pārrunas grupā un jautājumu uzdošana ir veiksmīgs izglītojošo lekciju turpinājums.

Darbā ar ģimeni psiholoģijas profesore V. Ovčarova iesaka izmantot:

- ģimenes diagnostiku;
- ģimenes konsultēšanu;
- psiholoģiski pedagoģisku ģimenes izglītošanu;
- vecāku attieksmes pret bērnu korekciju;
- ģimenes psihoterapiju. (33)

Darbā Ovčarova iesaka izmantot šādus modeļus:

- 1) pedagoģiskais modelis (konsultācijas, pedagoģiskie ieteikumi, pedagoģiskā prakse);
- 2) sociālais modelis, kad ģimenes grūtības ir nelabvēlīgas ģimenes sadzīves apstākļu rezultāts;
- 3) psiholoģiskais modelis (psihoterapija), kad problēma ir saskarsmē;
- 4) diagnosticējošais modelis, kad vecākiem nav vajadzīgo zināšanu par bērnu un ģimeni;
- 5) medicīniskais modelis, kad ģimenes problēma ir kāda slimība. (33, 347.lpp.)

No ģimenes attiecību viedokļa svarīgi, lai ģimene vairāk laika pavadītu kopā, kopīgi gūtu pozitīvus pārdzīvojumus. Lai to sasniegtu, ir nepieciešamība pēc iespējam kopīgi pavadīt laiku, risinot bērnu un ģimenes vajadzību pēc saskarsmes. Kopīgas darbošanās veidi var būt kopīgi pasākumi daudz bērnu ģimenēm: svētki, izbraukumi, sacensības, talkas u.c.

Lietderīgi iesaistīt vecākus audzinošu, preventīvu, sporta, izklaidējošu u.c. pasākumu organizēšanā un realizēšanā. Jo aktīvāk vecāki iesaistās šādā darbā, jo labāk viņi sāk izprast bērnus, asāk izjūt vajadzību celt savu pedagoģisko kultūru. (10, 36.lpp.)

Ģimenēm reizēm ir jāpalīdz skaidrot likumu, jāpastāsta, kādas institūcijas var palīdzēt atrisināt samilzušās problēmas – izlikšanu no dzīvokļa, bezdarbu, valodas problēmas u.c., jo bieži gadās, ka vecāki vienkārši ir nolaiduši rokas šajā „bezizejas” stāvoklī, jo nezina, kur griezties pēc palīdzības. (22, 77.lpp.)

J. Pliners ir izstrādājis sekojošās prasības darbā ar vecākiem:

1. Nedrīkst tikai vecākus uzskatīt par cēloni visām grūtībām darbā ar grūti audzināmiem bērniem. Bērnu negatīvā rīcība sarūgtina jebkuru tēvu un māti, kaut gan bieži vien tieši vecāki ar nepareizām darbībām izraisa šādu rīcību. Nevajag asi kritizēt vecāku izmantotās audzināšanas metodes, kā arī nepārtraukti izteikt viņiem

pretenzijas. Pat nelabvēlīgos vecākos pedagogam jāprot saskatīt palīgus un sabiedrotus. Tātad galvenais attiecībās ar šādiem vecākiem – izturēties taktiski, labvēlīgi un pacietīgi.

2. Lai zinātu, kā tieši strādāt ar ģimeni, nepieciešams to vispusīgi izpētīt, noskaidrot ģimenē pastāvošo attiecību pozitīvās un negatīvās īpatnības, noteikt reālas iespējas šo attiecību uzlabošanai. Vajadzīgo informāciju iespējams gūt, apmeklējot ģimeni mājās, sarunājoties ar vecākiem un bērniem.
3. Izpētot ģimeni un situāciju tajā, pedagogiem jārikojas saskaņā ar rūpīgi pārdomātu plānu. Ģimenē īstenotās audzināšanas trūkumus iespējams novērst tikai tad, ja pedagogs izvēlējies līdzekļus vecāku ietekmēšanai atbilstoši viņu individuālajām īpatnībām, īsteno šo ietekmi diezgan ilgā laika posmā un saskaņā ar noteiktu sistēmu.
4. Ja sociālpedagoģiskās ietekmes līdzekļi nesniedz pozitīvus rezultātus, jāvēršas pašvaldībā un tiesībsargājošās institūcijās, lūdzot veikt pasākumus, kas paredzēti likumdošanā attiecībā uz personām, kuras ļaunprātīgi izvairās no vecāku pienākumu pildīšanas. (18, 35.lpp.)

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta 2.punkts nosaka, ka vecāku pienākums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, pēc iespējas respektējot viņa individualitāti, ievērojot spējas un tieksmes. Savukārt minētā likuma 3.pants paredz, ka vecāki ir bērna dabiskie aizbildņi (likumiskie pārstāvji). Viņu pienākums ir aizstāvēt bērnu tiesības un ar likumu aizsargātas intereses. (4)

Sociālajiem pedagogiem bieži vien nākas sniegt konsultācijas ģimenēm, kurām aktuālas materiālās problēmas. Tā kā vecāku bezdarbs atstāj paliekošu iespaidu uz bērnu, viņa nākotni, pielāgošanās spējām darba tirgū, ir svarīgi sniegt īpašu atbalstu ģimenēm, ja vecāki ir palikuši bez darba. Līdz ar ekonomiskās situācijas pasliktināšanos ģimenē mainās tās emocionālais klimats. Gluži dabīgi, vecāku attieksme pret bērniem mainās. Sociālajam pedagogam ir jāinformē vecāki par iespējām saņemt profesionālu palīdzību savu problēmu apzināšanai un risināšanai.

Latvijā tiek veikta riska ģimeņu pārraudzība un uzraudzība, arī sniegta palīdzība šo ģimeņu atbalstam un atveseļošanai. Sociālajos dienestos pēdējo gadu laikā ir izveidotas ģimeņu atbalsta nodaļas, kuras saskaņā ar „Likuma par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem” 40.pantu īsteno sociālā darba mērķi, t.i., palīdz personai, ģimenei un personu grupai noteikt, atrisināt vai mazināt sociālās problēmas, attīstot pašas personas resursus un iesaistot atbalsta sistēmas. (25)

Darbā ar riska ģimeni sociālajam pedagogam ieteicams izveidot starpprofesionāļu komandu, pateicoties kurai tam būtu iespēja katra konkrēta bērna problēmu aplūkot ne tikai no sava profesionālā viedokļa, bet gūt arī citu speciālistu atzinumus un ieteikumus, lai palīdzēt problēmu risināšanā. (14)

Nozīmīga varētu būt psihologa, mediķa un logopēda loma, kuri varētu palīdzēt sociālajam pedagogam diagnosticēt un ārstēt fiziskās un psihiskās bērna traumas. Sociālajam pedagogam var rasties arī nepieciešamība sadarboties ar policiju vai bērnu nepilngadīgo lietu inspektoru, ja bērns vai viņa ģimene ir izdarījusi likumpārkāpumu vai arī bērns ģimenē ir apdraudēts, ar attiecīgā rajona sociālās palīdzības dienestu. Sociālajam pedagogam, ja ir tāda nepieciešamība, jāsadarbojas arī ar juristiem, bāriņtiesu, bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, sabiedriskās saziņas līdzekļu darbiniekiem, sabiedriskajām organizācijām, kuru darbība ir saistīta ar bērniem, jauniešiem, ģimenēm, brīvā laika pavadīšanu, sportu, vaļaspriekiem.

Darbā ar daudz bērnu ģimenēm saskatām sekojošas sociālā pedagoga funkcijas – diagnosticējošā, prognozējošā, tiesību aizsargājošā, organizatoriskā, profilaktiskā, sociāli medicīniskā, psiholoģiskā, sociālās palīdzības, komunikatīvā un sociāli pedagoģiskā, kura nodrošina visu pārējo funkciju mijiedarbību. Šo funkciju veiksmīgai pildīšanai sociālajam pedagogam ir jāpiesaista visi savā rīcībā esošie resursi un jāapzina jauni. Sociālā pedagoga mērķis darbā ar daudz bērnu ģimenēm ir panākt, lai viņi paši iesaistās problēmas apzināšanā un savas izturēšanās mainīšanā.

Secinājumi:

Sociālā pedagoga darbs ar daudz bērnu ģimenēm sociālpedagoģisko risku mazināšanā balstās uz sociālpedagoģiskā darba teorijām, funkcijām, darba metodēm un paņēmieniem, galvenie no tiem ir vecāku un bērnu individuālā un grupu konsultēšana, izglītošana, iesaistīšana preventīvajos un citos pasākumos, mājas apmeklējumi. Jebkurš darbs ar ģimeni sākas no tās vispusīgas izpētes, sociālpedagoģisko risku novērtējuma un norisinās sistemātiski pēc rūpīgi izstrādāta plāna, iesaistot, ja tas ir nepieciešams, citus speciālistus. Būtisks nosacījums ir ģimenes locekļu aktīvā līdzdarbība problēmas risināšanā.

3. PĒTĪJUMS PAR DAUDZBĒRNU ĢIMEŅU SITUĀCIJU VIĻĀNU PILSĒTĀ

Viļāni ir viena no Latgales mazpilsētām, kas atrodas 30 km attālumā no rajona centra Rēzeknes. Pilsētā ir 3741 iedzīvotājs, no tiem darbaspējīgie iedzīvotāji – 2191. Oficiālais bezdarba līmenis pilsētā - 19,05%. Trūcīgās ģimenes statusam atbilst 199 ģimenes, kas kopā ar daudzbērnu ģimenēm (24), nelabvēlīgām un riska (37) ģimenēm rada sarežģītu sociālo situāciju pilsētā (alkoholisms, klaiņošana, zagšana, vardarbība, depresija, neticība saviem spēkiem un nākotnei).

Ģimenes atbalsta centrs ļauj pašvaldībai labāk risināt problēmas, kas saistītas ar daudzbērnu, trūcīgo un riska ģimeņu bērnu sociālo palīdzību un aprūpi. Ģimenes atbalsta centru katru darba dienu apmeklē 8-14 bērni vecumā no 3 līdz 12 gadiem, šeit viņi saturīgi un lietderīgi pavada brīvo laiku, saņem bezmaksas pusdienas.

Ikdienas praksē autore ir bieži saskārusies ar daudzbērnu ģimenēm un ir konstatējusi, ka šo ģimeņu sociālās un ekonomiskās problēmas negatīvi ietekmē bērnu sociālo dzīvi un tām nepieciešama īpaša uzmanība un palīdzība.

Lai izpētītu daudzbērnu ģimeņu situāciju Viļānu pilsētā, tika veikta daudzbērnu ģimeņu uzskaitē un izveidota atbilstoša datu bāze, veikta daudzbērnu ģimeņu vecāku aptauja, lai noskaidrotu daudzbērnu ģimeņu problēmas un vajadzības.

Ģimenes atbalsta centrs ir Viļānu pilsētas Sociālās palīdzības nodaļas struktūrvienība. Iepazīstoties ar Sociālās palīdzības nodaļas dokumentāciju un klientu lietām, kā arī intervējot tās vadītāju, tika izveidota daudzbērnu ģimeņu datu bāze un statistika. Viļānu pilsētā pašlaik ir 24 daudzbērnu ģimenes, kurās ir 3 vai vairāk nepilngadīgi bērni (skat. 3.1.tab.).

3.1. tabula

Bērnu skaits daudzbērnu ģimenēs Viļānu pilsētā

Bērnu skaits ģimenē	Ģimeņu skaits	Ģimeņu īpatsvars %	Kopā bērnu
3 bērni	14	58,3	42
4 bērni	8	33,3	32
5 bērni	1	4,2	5
7 bērni	1	4,2	7
Kopā:	24	100	86

Visvairāk ir ģimeņu, kurās aug 3 bērni, pa vienai ģimenei, kurās ir 5 un 7 bērni. Kopā daudzbērnu ģimenes audzina 86 bērnus. Turklāt 4 ģimenēs vēl ir pa vienam pilngadīgam bērnam, kuri jau dzīvo patstāvīgi.

Bērnu vecums daudzbērnu ģimenēs Viļānu pilsētā

Bērnu vecuma grupa	Bērnu skaits	Īpatsvars %
līdz 6 gadiem	30	35
7-11 gadi	27	31
12-15 gadi	19	22
16-17 gadi	10	12

Daudzbērnu ģimeņu bērni pēc vecuma iedalāmi četrās grupās (skat. 3.2.tab.). Vairāk ir bērnu vecumā līdz 6 gadiem (35%), kuri vēl neiet skolā, 31% ir jaunākā skolas vecuma bērnu, bet tie, kuri mācās pamatskolā, sastāda 22% no kopējā bērnu īpatsvara, savukārt 16-17 gadus veci (12%) mācās vidusskolās, arodskolās, jau strādā vai ir bezdarbnieki.

21% no daudzbērnu ģimeņu skaita jeb 5 ģimenes ir nepilnas, kur bērnus audzina tikai māte. 37,5 % jeb 9 ir jaunizveidotās ģimenes, kurās ir bērni no mātes pirmās laulības un kopējie bērni. Piecās ģimenēs ir trīs bērni (trijās ģimenēs ir viens bērns no pirmās mātes laulības un divi kopīgie bērni; divās ģimenēs no mātes pirmās laulības ir divi bērni un viens esošo laulāto bērns), 4 ģimenēs ir četri bērni (divās ģimenēs ir divi bērni no mātes pirmās laulības un divi kopīgie bērni; vienā ģimenē viens bērns ir no mātes pirmās laulības un trīs kopīgie bērni; vienā ģimenē ir trīs bērni no mātes pirmajām divām laulībām un viens esošo laulāto bērns). Kopā jaunizveidotās daudzbērnu ģimenes audzina 31 bērnu, no tiem 15 bērnus audzina patēvi.

Vienā ģimenē ir trīs savi bērni un viens adoptēts bērns. Trijās ģimenēs ir piedzimuši dvīņi.

Vecāku vecums daudzbērnu ģimenēs Viļānu pilsētā

Vecāku vecuma grupa	Vecāku skaits			Īpatsvars %
	mātes	tēvi	kopā	
21-30 gadi	6	2	8	18,6
31-40 gadi	17	10	27	62,8
41-50 gadi	1	5	6	14,0
vecāki par 50	0	2	2	4,6

Lielāko īpatsvaru veido ģimenes (62,8%), kuru vecāki ir vecumā no 31 līdz 40 gadiem (skat. 3.3.tab.). Jaunākā māte ir 28 gadus veca, vecākā – 45 gadus veca. Jaunākajam tēvam ir 30 gadi, vecākajam – 52 gadi.

Biežas dzemdības un mazo bērnu kopšanas periodi apgrūtina daudz bērnu ģimeņu mātēm izglītības apgūšanu un stabilas darba vietas atrašanu. Algotu darbu nekad nav strādājušas 13 sievietes. Viņas agrā jaunībā kļuvušas par mātēm un, būdamas vēl joprojām reproduktīvā vecumā, ik pēc noteikta laika dzemdē pa mazulim.

Izglītība lielākajai daļai vecāku ir vidējā (55,8%) vai pamatskolas izglītība (39,6%), tikai divām mātēm ir augstākā izglītība (skat. 3.4.tab.).

3.4. tabula

Vecāku izglītības līmenis

Izglītības līmenis	Vecāku skaits			Īpatsvars %
	mātes	tēvi	kopā	
Augstākā	2	0	2	4,6
Vidējā	11	13	24	55,8
Pamatskolas	11	6	17	39,6

Ģimenes, kurās vecākiem ir zems vispārējās attīstības līmenis, nespēj pilnvērtīgi palīdzēt bērniem gan mācībās, gan dažādās ikdienas situācijās.

Zems izglītības līmenis rada nespēju konkurēt darba tirgū (skat. 3.5.tab.).

Izpētot informāciju par vecāku nodarbinātību, var secināt, ka tikai 5 ģimenēs (20,8%) algotu darbu strādā abi vecāki. Pusē ģimeņu strādā tikai viens no vecākiem, 7 ģimenēs (29,2%) vecāki ir bezdarbnieki, t.i., pārtiek galvenokārt no valsts piešķirtiem ģimenes pabalstiem. Daži strādā gadījuma darbus.

Tas nozīmē, ka daudz bērnu ģimenes izjūt ievērojamas finansiālas grūtības un nav spējīgas patstāvīgi risināt sociālās problēmas.

3.5. tabula

Vecāku nodarbinātība

Nodarbinātība	Ģimeņu skaits	Īpatsvars %
Abi vecāki strādā	5	20,8
Viens no vecākiem strādā	12	50,0
Abi vecāki (vai māte nepilnās ģimenēs) bezdarbnieki	7	29,2

Daudzi vecāki izglītību un dzīves pieredzi ieguvuši, balstoties uz padomju laiku pamatprincipiem. Viņiem ir nepieciešami papildus līdzekļi, lai spētu konkurēt darba tirgū, lai pārkvalificētos. Zaudējot darbu, ir maz cerību to atrast kādā citā jomā. Tas veicina spriedzi un savstarpējo attiecību saasināšanos, rada draudus bērniem, veicina ģimenes nestabilitāti.

Pēc Viļānu Sociālās palīdzības nodaļas vadītājas sniegtās informācijas 4 daudz bērnu ģimenēs vienam vai abiem vecākiem ir atkarība no alkohola; 6 ģimenēs vērojama vardarbība (starp vecākiem) vai vardarbības sekas; 5 ģimenēs bērni ir uzskaitē nepilngadīgo lietu inspekcijā, 4 ģimenes ir iesaistījušās reliģiskajās sektās. Vecāki gandrīz no visām daudz bērnu ģimenēm kaut reizi ir vērsušies Sociālās palīdzības nodaļā ar lūgumu pēc materiālās palīdzības. Pašreiz 6 no šīm ģimenēm saņem pašvaldības pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai (GMI). Savu iespēju robežās Sociālās palīdzības nodaļa sniedz dažāda veida palīdzību trūcīgajām daudz bērnu ģimenēm (psiholoģiskais atbalsts, humanitārā palīdzība, pārtikas taloni, malka, brīvpusdienas bērniem, naudas līdzekļi medikamentu, skolas piederumu, higiēnas preču iegādei).

Lai iegūtu papildus informāciju par daudz bērnu ģimeņu problēmām un vajadzībām, ģimeņu mikroklīmatu, tika izstrādātas aptaujas anketas vecākiem (skat. 1.piel.). Aptaujā tika piedāvāts piedalīties daudz bērnu ģimeņu vecākiem, kuru bērni apmeklē Ģimenes atbalsta centru „Cerība”, pašreiz tādas ir 5 ģimenes.

Trīs no šīm ģimenēm ir pilnas jaunizveidotās ģimenes, vienā ir 4 bērni, divās – 3 bērni. Citas divas ģimenes ir nepilnas, t.i., bērnus audzina tikai māte, bērnu skaits tajās ir 4 un 5 bērni. Katrā ģimenē ir gan meitenes, gan zēni. Kopā no šīm ģimenēm Ģimenes atbalsta centru regulāri apmeklē 8 jaunākā skolas vecuma bērni.

Kā aktuālāko problēmu visas 5 ģimenes norāda zemu ienākumu līmeni, gandrīz visas – grūtības bērnu audzināšanā (4 atbildes), savstarpējās attiecības ar bērniem un arī bērnu savstarpējās attiecības ir problemātiskas visās 5 ģimenēs, noslogotība mājas darbos minēta 3 reizes, zināšanu trūkums par ģimenes un bērnu tiesībām – 3 reizes, veselības problēmas pastāv 2 ģimenēs, grūtības ar pienākumu sadali starp ģimenes locekļiem 3 ģimenēs. Citi atbilžu varianti netika norādīti.

Visās ģimenēs ir pieņemts svinēt dzimšanas dienas un lielākus svētkus (Ziemassvētkus, Jauno gadu, Lieldienas), nekādu citu ģimeņu tradīciju nav. Ļoti reti ģimenes apmeklē pasākumus kopā: tikai dažās anketās minētas kopīgas pastaigas, radnieku jubilejas un izbraukumi.

3 vecāki uzskata, ka regulāri mājās pārrunā ar bērniem dienā notikušo, 2 atzīst, ka dara to dažreiz. 2 respondenti norāda, ka viņu ģimenes ir draudzīgas, 2 – dažreiz nesaticīgas, viena ģimene – nesaticīga. Pēc respondentu atbildēm var secināt, ka strīdi notiek arī draudzīgās

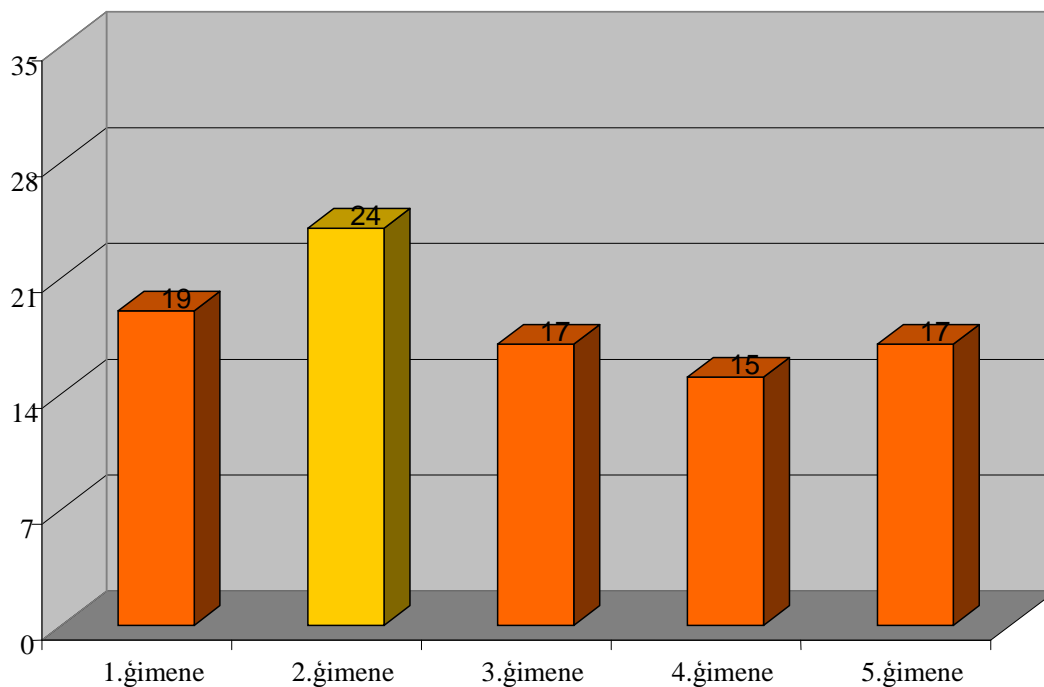
ģimenēs. Galvenie strīdu iemesli ir bērnu nepaklausība, nauda, ģimenes locekļu rakstura īpašības, viedokļu nesaskaņa.

2 respondenti uz jautājumu par daudz bērnu ģimenes priekšrocībām salīdzinājumā ar citām ģimenēm atbildēja, ka lielāka ģimene rada lielāku prieku, tomēr pārējie 3 nevarēja atbildēt uz šo jautājumu.

Ar savām problēmām vecāki ir vērsušies Sociālās palīdzības nodaļā (5 atbildes), pie psihologa (3 atbildes), bāriņtiesā (1 atbilde), klases audzinātāja vai cita skolotāja (2 atbildes). No iespējamām aktivitātēm 5 ģimenes labprāt piedalītos ģimeņu svētkos un kultūras pasākumos, 4 – atbalsta grupās daudz bērnu ģimenēm un vecāku izglītojošajās nodarbībās, 3 – individuālajās konsultācijās pie psihologa, sociālā pedagoga.

Lai noteiktu, vai pētāmās ģimenes pieder riska grupai, katras ģimenes sociālās labklājības izvērtēšanai tika izmantota L.Oliferenko izstrādātā matrica (34, 110-111.lpp.). Šajā gadījumā ģimenes labklājība tika izvērtēta no ģimenes kā audzināšanas institūcijas viedokļa (skat. 2.piel.).

Pēc iegūto datu par konkrēto ģimeni izvērtēšanas tika summētas balles, turklāt, jo vairāk iegūto ballu, jo stabilāka ir ģimenes labklājība, jo mazāks iegūto ballu skaits, jo augstāka ģimenes riska pakāpe (skat. 3.1.att.).

3.1.att. Pētāmo ģimeņu sociālās labklājības līmeņi

Ja ģimene ieguvusi 7-14 balles, tad tā atzīstama kā augsta riska ģimene, ja 15-21 balles – vidēja riska pakāpe. Ja ģimene ieguvusi 22-28 balles, tad tā ir zema riska ģimene vai pieļaujamās normas robežās. 29-35 iegūtās balles liecina, ka ģimene ir labvēlīga. Četrām pētāmajām ģimenēm tika noteikts vidējs riska līmenis, jo tās ir ieguvušas 15-19 balles, vienai – zems riska līmenis (24 balles).

Veiktā pētījuma rezultāti par daudz bērnu ģimenēm Viļānu pilsētā parādīja, ka galvenie sociālie riski šajās ģimenēs ir saistīti ar:

- ģimenes locekļu lielo skaitu (vairāku bērnu audzināšana prasa lielākus materiālos un garīgos līdzekļus);
- vecāku zemo izglītības un kultūras līmeni;
- zemu ienākumu līmeni un lielu bezdarbnieku skaitu;
- kļūdām bērnu audzināšanā;
- neprasmi veidot savstarpējās attiecības;
- ģimenes locekļu veselības problēmām;
- devianto uzvedību (vardarbība, alkoholisms, likumpārkāpumi).

Visi minētie riski negatīvi ietekmē bērnu attīstību un socializāciju šajās ģimenēs (izraisa uzvedības problēmas, skolas kavējumus, pasliktinās sekmes, veidojas zema pašapziņa, parādās agresivitāte u.c. problēmas).

Sociālpedagoģiskā novērošana, anketēšanas rezultāti ļauj secināt, ka pētāmo ģimeņu audzināšanas iespējas jeb pedagoģiskais potenciāls nav pietiekošs, jo tajās tiek novērotas šādas vecāku kļūdas:

- vecāki zaudē objektivitāti un pārvērtē savas audzināšanas iespējas un savu bērnu potenciālās iespējas;
- vienotu prasību trūkums ģimenē;
- pārāk stingras prasības;
- visatļautība, sakarā ar to bērns neiemācās apzināties savas rīcības robežas un kontrolēt savu uzvedību;
- paši vecāki nepilda savus izvirzītos noteikumus;
- nepareiza sodīšanas sistēma, fiziskais sods;
- mīlestība ar nosacījumiem, mīlestības izpausmes par noteiktu uzvedības veidu;
- neiedziļināšanās bērna pasaulē, bērna vajadzību neizpratne un nerespektēšana;
- manipulēšana ar bērnu;
- nespēja uz klausīt un saprast savus bērnus;
- vecāku saskarsmes iemaņu un pozitīvas audzināšanas pieredzes trūkums.

Darbs ar daudzbērnu ģimenēm sociālpedagoģisko risku mazināšanā varētu būt šāds:

- izglītojošais darbs ar vecākiem un bērniem (likumdošanā, konfliktu risināšanā, bērnu audzināšanā u.c.);
- pozitīvas sadarbības veicināšana ar izglītības iestādēm, nevalstiskām organizācijām;
- preventīvie pasākumi atkarību un deviantās uzvedības mazināšanai;
- brīvā laika organizēšana (iesaistīt ģimenes kultūras, sporta pasākumos);
- regulāra ģimeņu apsekošana;
- psiholoģiskā palīdzība, ģimeņu terapija;
- palīdzība nodarbinātības jautājumos;
- atbalsta grupas izveidošana daudzbērnu ģimenēm (pieredzes apmaiņa).

Pētāmo daudzbērnu ģimeņu vecākiem ir jāpalīdz iemācīties adekvāti rīkoties dažādās situācijās, tās iepriekš izanalizējot, uzmanību pievēršot bērnu attīstībai dažādos vecumposmos. Vecākiem svarīgi saprast bērnus, viņu domāšanu un iemācīties izprast bērnu uzvedības motīvus un rīcību. Viņiem ir jāpalīdz pareizi izmantot bērnu audzināšanas metodes.

Vecākiem jāapgūst prasmes aktīvi klausīties (prasmi sadzirdēt, ko bērns vēlas vecākiem pateikt) un aizvadīt savus vārdus līdz bērna apziņai (prasmi izteikt savas jūtas, vēlmes un prasības bērniem saprotamā veidā).

Jāpalīdz ģimenēm organizēt saturīgu un interesantu brīvā laika kopīgu pavadīšanu, jāsekmē ģimenes attiecību uzlabošanu.

Autore uzskata, ka daudzus no ģimenes stresa faktoriem var novērst, uzlabojot saskarsmi starp ģimenes locekļiem. Un viens no svarīgiem saskarsmes nosacījumiem ir tas, ka saskarsmei ir nepieciešams atvēlēt laiku. Bet parasti visiem ir tik daudz darāmā, ka nav pat īsti laika, lai apsēstos un parunātos un kaut ko uzzinātu vienam par otru. Pat ja visa ģimene katru vakaru ir mājās, tajā bieži trūkst dzīvās saskarsmes starp ģimenes locekļiem, jo katrs ir aizņemts ar kaut ko savu. Tāpēc šīs ģimenes svarīgi mudināt speciāli plānot un organizēt ģimenes kopīgas sapulces, lai katrs varētu pastāstīt par to, kas viņam ir svarīgs, kas viņu uztrauc vai iepriecina. Vecākiem ir jāsaprot, cik liela nozīme ir viņu iregulārām sarunām ar bērniem.

Ģimeņu locekļiem būtu lietderīgi mainīt savu attieksmi pret ģimenē notiekošo, jo daudzi visu (pat savus bērnus) uztver kā problēmu, kas sagādā nevajadzīgas raizes un grūtības. Bet var uz daudz ko palūkoties kā uz interesantu izaicinājumu, kas palīdz ģimenes locekļiem pilnveidot savu personību. Tad dažādas krīzes situācijas ģimenē nešķītīs tik saspringtas.

Daudzbērnu ģimeņu problēmu risināšanā nepieciešams mērķtiecīgs un vispusīgs darbs ar šīm ģimenēm, iesaistot vairākus speciālistus un izmantojot ģimeņu stiprās puses. Vecākiem ir jābūt pieejamai informācijai par sociālā pedagoga, psihologa un citu viņu ģimenēm nepieciešamo speciālistu pieejamību.

Veiktajā pētījumā iegūtie rezultāti, kuri ir būtiski Ģimenes atbalsta centra aprūpē esošo bērnu ģimenēm, ļauj secināt, ka šajās ģimenēs pastāv vidēja riska pakāpes sociālpedagoģiskas problēmas, kuru risināšanai jāizstrādā speciāla programma.

Secinājumi:

Veiktā pētījuma dati atklāj daudzbērnu ģimeņu situāciju Viļānu pilsētā, to negatīvi ietekmējošos faktorus un arī parāda, ka ir nepieciešams mērķtiecīgs sociālpedagoģiskais darbs daudzbērnu ģimeņu atbalstīšanā, izglītošanā un pedagoģiskā potenciāla palielināšanā, lai vecāki spētu sekmīgi risināt ģimenes pedagoģiskos uzdevumus.

4. SOCIĀLPEDAGOĢISKĀ PALĪDZĪBA DAUDZBĒRNU ĢIMENĒM VIĻĀNU PILSĒTAS ĢIMENES ATBALSTA CENTRĀ

Bērna dzīvesvidi pamatā veido ģimene, kurai nepieciešams sniegt savlaicīgu un konkrētai vajadzībai atbilstošu atbalstu, kas novērstu krīzes situāciju izraisošas problēmas. Ģimenes audzinošā ietekme ne vienmēr ir atbilstoša un nekļūdīga. Vecākiem bieži vien trūkst nepieciešamo zināšanu un spēju, kas ļautu izmantot adekvātas audzināšanas metodes īstajā laikā. Daudzbērnu ģimenēs tas saistīts ar vecāku zemo izglītības līmeni, ar stresu sakarā ar bezdarbu un līdzekļu trūkumu. Balstoties uz veikto pētījumu, tika konstatētas raksturīgākās kļūdas, kuras vecāki pieļauj savu bērnu audzināšanā:

- 1) mērķtiecīgas audzināšanas trūkums (vecāki maz laika pavada ar bērniem, trūkst ģimeņu tradīciju);
- 2) vecāku prasību nesaskaņotība;
- 3) vienaldzība pret bērnu, neiedziļināšanās viņa iekšējā pasaulē;
- 4) mēra izjūtas trūkums pedagoģiskajā darbībā (pārmērīga stingrība, rupjas pieaugušo varas lietošana, kas rada iekšēju pretestību, vai arī tādas neierobežotas brīvības pieļaušana, kurai bērni nav sagatavoti).

Lai mazinātu sociālpedagoģiskos riskus daudzbērnu ģimenēs, tika izstrādāta programma darbam ar šīm ģimenēm.

4.1. Programma darbam ar daudzbērnu ģimenēm Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā sociālpedagoģisko risku mazināšanā

Programmas mērķis: veicināt daudzbērnu ģimeņu pedagoģiskā potenciāla celšanu, lai mazinātu sociālpedagoģiskos riskus.

Uzdevumi:

1. Iepazīstināt vecākus ar literatūru par bērnu audzināšanas jautājumiem (grāmatām, žurnāliem).
2. Palīdzēt vecākiem analizēt un labāk izprast problēmas, kuras saistītas ar sociālajām saitēm un ar saskarsmi daudzbērnu ģimenē.
3. Mācīt vecākiem atrast kopīgu valodu ar bērniem, izprotot bērnu vajadzības.
4. Palielināt vecāku atbildību par bērnu audzināšanu.
5. Veicināt daudzbērnu ģimeņu locekļu pozitīvu saskarsmi, kā arī domu un pieredzes apmaiņu starp daudzbērnu ģimenēm.

Programmas realizācijas laiks: divi mēneši.

Programmas realizācijas vieta: Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrs „Cerība”.

Mērķgrupa: 5 maznodrošinātās daudzbērnu ģimenes, no kurām jaunākā skolas vecuma bērni pastāvīgi apmeklē Ģimenes atbalsta centru.

Programmas realizētājs: Ģimenes atbalsta centra sociālā pedagoģe.

Sadarbība ar speciālistiem: psiholoģe, sociālā darbiniece, bibliotekāre.

Programmas realizācijas plānotie rezultāti:

- Uzlabosies bērnu un vecāku attiecības.
- Ģimeņu locekļi iegūs pozitīvu kopdarbības pieredzi.
- Vecāki daudzbērnu ģimenēs papildinās savas zināšanas par efektīvām un humānām bērnu audzināšanas metodēm ģimenē.
- Daudzbērnu ģimeņu vecāki sadarbosies savā starpā, lai veiksmīgāk risinātu līdzīgas problēmas.

Pamatvirzieni darbā ar daudzbērnu ģimenēm:

- 1) sociālpedagoģiskā diagnostika: ģimeņu sociālo īpatnību pētīšana (vecāku sociālais statuss, audzināšanas īpatnības);
- 2) vecāku izglītojošais darbs bērnu audzināšanas jautājumos;
- 3) konsultatīvais darbs: vecāku un bērnu individuālās konsultācijas viņus interesējošajos jautājumos;
- 4) sociāli nozīmīgas darbības organizēšana: daudzbērnu ģimeņu bērnu un vecāku iesaistīšana svētku organizēšanā un vadīšanā.

Darbs ar vecākiem notiek grupā, kurā tiek piedāvāts piedalīties visiem pieaugušajiem no daudzbērnu ģimenēm (mātēm, tēviem, vecmammām, vectēviem, pilngadīgiem bērniem).
Grupu nodarbības ilgums 1-2 stundas reizi nedēļā, kopā 8 nodarbības (skat. 4.1.tab.).

4.1.tabula

Grupu nodarbību saturs

Nr. p.k.	Nodarbības nosaukums	Nodarbības saturs	Piezīmes
1	2	3	4
1.	Ievadnodarbība	- Dalībnieku iepazīstināšana ar grupas nodarbību mērķiem, uzdevumiem un saturu. - Grupas dalībnieku savstarpējā iepazīšanās (katrs nosauc savu vārdu, īsi pastāsta par savu ģimeni).	Ja grupā ir vairāk nekā viens dalībnieks no vienas ģimenes, tad par savu ģimeni

1	2	3	4
		<ul style="list-style-type: none"> - Grupas dalībnieku aptauja par viņu interesējošajām tēmām sakarā ar ģimenes dzīvi un lielākajām problēmām bērnu audzināšanā (dalībnieki pieraksta tēmas un jautājumus uz papīra lapām). - Kopīgo problēmu apzināšana (dalībnieki nosauc to, ko viņi pierakstīja, bet grupas vadītāja pieraksta tēmas uz tāfeles, neatkārtojot jau nosauktās). - Mājas uzdevums: uzmanīgi izlasīt „Bērna lūgumu” (skat. 3.piel.). 	viņi stāsta kopā.
2.	Nevēlamā bērnu uzvedība	<ul style="list-style-type: none"> - Pārrunas par „Bērna lūgumu”, uzsverot frāzes, kuras lika aizdomāties. - Diskusija par tādiem nevēlamiem bērnu uzvedības veidiem kā bērnu meli, rupju vārdu lietošana, zādzības u.c. pēc vecāku ierosinājumiem; par iespējamiem šo problēmu risinājumu variantiem. Pēc diskusijas vecāki saņem rekomendācijas, kādas frāzes ieteicams izmantot sarunā ar bērniem un no kādām labāk izvairīties (skat. 4.piel.). - Mājas uzdevums: aizpildīt anketu (vecāku attieksme pret bērniem). 	Ieteikt vecākiem pierakstīt noderīgu sev informāciju, padomus.
3.	Atzīšanās mīlestībā saviem bērniem (piedalās psiholoģe)	<ul style="list-style-type: none"> - Dalībnieku stāstījumi par viņu ģimenēs lietojamiem mīļvārdiņiem un citiem mīlestības apliecinājumiem. - Psiholoģes lekcija par iespējamiem bērnu uzvedības pārkāpumu cēloņiem (uzmanības pievēršana, cīņa par varu, vēlēšanās atriebties, zaudētā ticība saviem spēkiem), vecāku jūtām un rīcību šajās situācijās. - Dalībnieku jautājumi psiholoģei. 	Psiholoģe izanalizējot aizpildītās anketas var ieteikt apmeklēt individuālās konsultācijas.

1	2	3	4
		<ul style="list-style-type: none"> - Mājas uzdevums: censties pielietot jaunās zināšanas ģimenē, pierakstīt, kādas rekomendācijas izmēģināja praksē un ar kādiem panākumiem. 	
4.	Māsas un brāļi daudz bērnu ģimenē	<ul style="list-style-type: none"> - Pārrunas par mājās pierakstīto, kas izdevās, kas nē, ko bija visgrūtāk izpildīt. - Iepazīšanās ar izdales materiāliem „Bērna pozīcija ģimenē” un „Vecumu starpība” (skat. 5.piel.). - Katra dalībnieka viedokļi par aprakstīto situāciju atbilstību viņa ģimenei. - Secinājumi, kā labāk izmantot bērnu vecumu starpību un nepieļaut negatīvo rakstura iezīmju veidošanos (grupas vadītāja pieraksta dalībnieku izteiktos priekšlikumus uz tāfeles). - Diskusija par bērnu strīdiem savā starpā. Kādos gadījumos iejaukties savu bērnu savstarpējo attiecību noskaidrošanā? Kā ar viņiem runāt? Frāzes, no kurām ieteicams izvairīties. - Nodarbības kopsavilkums. - Mājas uzdevums: kopā ar bērniem noformēt plakātu vai albumu „Mūsu ģimenes paradumi”, kur atspoguļotos ģimenes kopīgās tradīcijas, vaļasprieki, fiziskās aktivitātes, mīļākās receptes, atpūta u.c. Noformēšanas veids pēc izvēles (rakstiski, ar zīmējumiem, fotogrāfijām, attēliem u.tml.). 	<p>Sniegt palīdzību mājas darba izpildīšanā gan ar padomiem, gan materiāli (izsniegt nepieciešamos materiālus, piem., lielas papīra lapas), gan ikdienā strādājot ar šo ģimeņu bērniem (bērnu zīmējumi, pārrunas saistībā ar uzdoto tēmu).</p>
5.	Literatūra vecākiem (piedalās bibliotekāre)	<ul style="list-style-type: none"> - Dalībnieku mājās izveidoto darbu prezentācija. - Bibliotekāres informatīvs stāstījums par vietējā bibliotēkā pieejamo literatūru un periodiskajiem izdevumiem, kas var palīdzēt vecākiem bērnu audzināšanā, ģimenes brīvā 	<p>Pārrunas par Lieldienu pasākuma organizēšanu notiek arī ar bērniem.</p>

1	2	3	4
		<p>laika organizēšanā u.c. jautājumos. Kā apliecinājumu tam bibliotekāre izdala kopētos rakstus par dalībniekus interesējošiem jautājumiem, kurus viņi pierakstīja ievadnodarbībā.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dalībniekiem tiek piedāvāts iesaistīties Lieldienu pasākuma organizēšanā Ģimenes atbalsta centrā. - Mājas uzdevums: kopā ar bērniem pārrunāt savas ģimenes iespējamo ieguldījumu pasākumu organizēšanā, vadīšanā. 	
6.	<p>Pienākumu sadale daudz bērnu ģimenē (piedalās sociālā darbiniece)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Lieldienu pasākuma plāna sastādīšana, ievērojot ģimeņu locekļu vēlmes piedalīties (iespējamie vecāku iesaistīšanas veidi: palīdzēt izgatavot dekorācijas un kostīmus, uzstāties ar dzejoli, dziesmu, vadīt rotaļu u.c.) - Diskusija par ģimenes locekļu pienākumiem mājās, bērnu pienākumiem atbilstoši vecumam, cik daudz atbildības uztic bērniem. Visi dalās savā pieredzē šajos jautājumos. Diskusijā ar padomiem piedalās sociālā darbiniece, kas pati ir daudz bērnu ģimenes māte, kurai bērni jau ir pieaugušie un pusaudžu vecumā. - Mājas uzdevums: sākt gatavoties Lieldienu pasākumam. 	<p>Saskaņot ar katru grupas dalībnieku konkrētu viņa uzdevumu pasākuma organizēšanā un cik laika viņš var tam veltīt.</p>
7.	<p>Situāciju analīze</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Pasākuma organizatoriskie jautājumi. - Tipisku situāciju analīze ģimenēs (skat. 6.piel.). Katram dalībniekam tiek iedota viena situācija, kuru viņš komentē un piedāvā savu risinājuma veidu. Pēc tam savus viedokļus izteic pārējie dalībnieki. 	<p>Līdzīgas situācijas apspriest arī ar šo ģimeņu bērniem, uzprasīt, kā rīkotos viņu vecāki, kā rīkotos viņi paši, ja būtu vecāki.</p>

1	2	3	4
		- Mājas uzdevums: turpināt gatavoties Lieldienu pasākumam.	
8.	Noslēguma nodarbība (notiek pēc Lieldienu pasākuma)	- Pārrunas par pasākuma jaukākajiem mirkļiem, skatoties fotoattēlus. Dalībnieku atbildes uz jautājumu: „Ko mūsu ģimenei dod šādi kopīgi svētki?” - Nodarbību kursa novērtējums (kas bija visnoderīgākais, kas nebija vajadzīgs, kas mainījās ģimenes attiecībās, ģimenes dzīvē, kā mainījās dalībnieku attieksme pret ģimenes audzināšanas nozīmi). Aizpilda anketas. - Vienošanās par turpmākās sadarbības virzieniem.	

Sociālpedagoģiskais darbs grupā ar vecākiem ir orientēts uz vecāku izglītošanu un iesaistīšanu bērna problēmu risināšanā. Sociālajam pedagogam jāvirza grupas darbs tā, lai dalībnieki izmantotu pašu resursus, dalītos pieredzē, runātu par problēmām, ar kurām saskārušies paši, un uzklausītu citu problēmas. Izstrādātā programma vērsta uz to, lai caur diskusijām un pieredzes apmaiņu vecāki paši nonāktu pie skaidri saprotamiem secinājumiem, kā risināt savu bērnu problēmas.

Kopīgi darbojoties, cilvēki nejutās izstumti no sabiedrības un, iespējams, atgūs ticību saviem spēkiem. Pieredzes apmaiņa vecinās ģimenes locekļu pozitīvu saskarsmi, kā rezultātā daudzbērnu ģimenēm mazināsies risks būt sociāli atstumtiem.

Darbs grupā varētu notikt paralēli individuālajam sociālpedagoģiskajam darbam ar katru daudzbērnu ģimeni. Individuālajās konsultācijās pēc vecāku lūguma tiktu sniegta palīdzība bērnu audzināšanā vai citos ģimenes sadzīves jautājumos.

Ģimenes atbalsta centrā tiek veikts sociālpedagoģiskais darbs ar bērniem no daudzbērnu ģimenēm – tematiskās nodarbības, darbs grupās, tikšanās ar interesantiem cilvēkiem, filmu noskatīšanās un diskusijas pēc tām, kopīga brīvā laika pavadīšana. Centrā bērniem ir iespēja apgūt ikdienai nepieciešamās iemaņas, pieklājības normas, saņemt psiholoģisko atbalstu, palīdzību skolā uzdoto mājas darbu izpildīšanā. Sociālā pedagoga vadībā bērni var radoši izpausties gan zīmējot, gan dziedot un dejojot, gan spēlējot teātri.

Ar bērniem regulāri tiek organizētas pārrunas (individuālās un grupu) par aktuālām un bērniem interesējošām tēmām, preventīvie pasākumi, kas vērsti pret dažādām atkarībām un deviācijām. Īpaši daudz uzmanības jāpievērš savstarpējās cieņas, empātiju, draudzīgu jūtu ieaudzinašanai, kā arī jāmāca konstruktīvi risināt konfliktus, kontrolēt savas emocijas un savu rīcību.

Strādājot ar daudzbērnu ģimenēm visos minētajos virzienos, sociālajam pedagogam būs iespēja vēl dziļāk un daudzpusīgāk izpētīt šīs ģimenes, lai plānotu turpmāko darbu ar tām.

Vecākiem būtu jāsaprot, cik svarīgi ģimenē ir veidot veselīgu saskarsmi, cik svarīgi ir bērniem sajūst vecāku mīlestību un rūpes, lai bērnam neveidotos negatīva uzvedība – agresija, atriebība un demonstratīva nepakļaušanās.

Pozitīvi mainot savstarpējās attiecības ģimenēs, tajās uzlabosies arī mikroklimats.

Lai sociālpedagoģiskais darbs ar vecākiem nestu pozitīvus rezultātus, sociālajam pedagogam vajadzētu palīdzēt vecākiem akceptēt savas kļūdas attiecībā pret bērniem, bet nekādā gadījumā nenosodīt vecākus.

Lai saglabātu gan emocionālu, gan garīgu līdzsvaru, sociālajam pedagogam būtu jāorientē vecāki uz pašpalīdzību.

4.2. Programmas aprobācija un tās analīze

Izstrādātās programmas aprobācijai Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā tika organizēts sociālpedagoģiskais darbs ar 5 maznodrošinātām daudzbērnu ģimenēm, no kurām jaunākā skolas vecuma bērni pastāvīgi apmeklē šo centru.

Vecākiem tika organizētas 8 grupu nodarbības, kurās piedalījās 5 mātes, bet diemžēl nepiedalījās neviens tēvs vai citi ģimenes locekļi.

Pirmā nodarbība bija veltīta labvēlīgu attiecību veidošanai ar vecākiem un arī starp vecākiem, ieinteresējot viņus. Jautājumā par grupas dalībniekus interesējošajām tēmām sakarā ar ģimenes dzīvi un problēmām bērnu audzināšanā netika novērota atbilžu daudzveidība. Mātes, galvenokārt, pieminēja šādas problēmas: bērnu nepaklausība, savstarpējie strīdi, brīvā laika trūkums.

Nākamajās nodarbībās dalībnieces bija aktīvākas, ar interesi klausījās lekcijas, piedalījās diskusijās. Īpaši tika atzīmēta tēmas „Bērnu nevēlamā uzvedība” aktualitāte. Notika emocionāla piedāvāto situāciju apspriešana.

Tika konstatēts, ka visas mātes prot raksturot savus bērnus, tomēr vairāk runā par bērnu negatīvajām īpašībām nekā atzīmē viņu talantus un stiprās puses. Varēja secināt, ka atzīšanās mīlestībā saviem bērniem šajās ģimenēs netiek uzskatīta par savstarpējo attiecību svarīgu

sastāvdaļu. Sakarā ar to pastiprināti tika akcentēta siltu, saprotošu, mīlošu un dabisku attiecību nepieciešamība ģimenē pretstatā pārāk stingrām, sausām pavēlēm no vecāku puses.

Lielu interesi izraisīja daudz bērnu ģimeņu Lieldienu pasākums, kura organizēšanā piedalījās gan vecāki (mātes), gan bērni. Tika skaisti noformēta zāle, pagatavots daudz interesantu dekorāciju. Bija redzams, ka bērniem ļoti patīk kopdarbs ar vecākiem. Šis darbs parādīja mātēm, cik ļoti bērni vēlas, lai vecāki redz viņu panākumus, cik ļoti vēlas sagādāt pārsteigumu un prieku saviem vecākiem. Kopīgs mērķis pieaugušajiem un bērniem rada tuvības izjūtu, pieķeršanos, ļauj izdzīvot prieku, bet kopīgās pārrunās atcerēties labākus mirkļus.

Nodarbības veicināja ģimeņu locekļu interesi risināt savas problēmas. Visefektīvākā interese rosināšana izpaužas brīvās tēmas izvēlē, kad grupas dalībniekiem jāapzinās savas nepilnīgās zināšanas bērnu audzināšanas jautājumos. Šis uzdevums sagādāja dalībniecēm grūtības, jo agrāk viņas nebija aizdomājušās, kurās jomās būtu nepieciešams pilnveidot savas zināšanas.

Tika veicināta ģimeņu izglītība psiholoģiskajos, pedagoģiskajos un sociālajos jautājumos, kas skar pieaugušos un bērnus daudz bērnu ģimenē. Izglītojošās lekcijas vadīja attiecīgie speciālisti. Lekcijas tika gatavotas un pasniegtas tā, lai vecākiem būtu skaidra katra bērna loma daudz bērnu ģimenē, bērnu savstarpējas attiecības lielā ģimenē, vecāku pienākumi pret visiem bērniem. Šīs lekcijas tika virzītas uz to, lai vecāki saprastu visbiežāk sastopamās problēmas šāda tipa ģimenēs un varētu veiksmīgāk nekā agrāk tās risināt, kā arī spētu palīdzēt saviem bērniem dažādās ikdienas situācijās.

Grupu nodarbībās vecākiem tika dota iespēja caur diskusijām un pārrunām attīstīt tādas sociālās prasmes kā komunicēt, iejusties dažādās situācijās, identificēt un izteikt savas izjūtas. Kopumā tika veicināta pozitīva saskarsme.

Paralēli grupu darbam notika arī individuālais darbs ar katru ģimeni. Tika apspriestas ģimeņu problēmas bērnu audzināšanas jautājumos. Turpinājās sociālpedagoģiskais darbs ar bērniem no daudz bērnu ģimenēm.

Kopumā var apgalvot, ka nodarbības pagāja siltā un draudzīgā atmosfērā.

Noslēguma nodarbībā dalībnieces aizpildīja anketas (skat. 7.piel.), kuras palīdzēja novērtēt programmas realizācijas rezultātus un arī rosināja mātes apkopot iegūtas atziņas.

Uz jautājumu „Vai grupu nodarbību tēmas atbilda Jūsu ģimenes interesēm?” visas dalībnieces atbildēja pozitīvi. Par visnoderīgāko viņas uzskata iespēju dalīties pieredzē, runāt par grūtībām vairāku bērnu audzināšanā, kā arī informatīvo izdales materiālu saņemšanu.

Uz jautājumu „Kas nebija vajadzīgs?” divas mātes uzrakstīja, ka viss apmierināja, bet pārējās neuzrakstīja neko.

Pateicoties organizētajām nodarbībām, pēc triju mammu domām, viņu ģimeņēs attiecības sāka uzlaboties, divas mātes neņēmas kaut ko apgalvot.

Bet uz jautājumu „Kā mainījās Jūsu attieksme pret bērnu audzināšanu?” tika saņemts visvairāk atbilžu:

- „Sāku skatīties uz bērniem ar citām acīm”.
- „Ieguvu daudz noderīgas informācijas par bērnu audzināšanu”.
- „Patika kopā ar bērniem uzstāties koncertā”.
- „Atcerējos savus vecākus un sapratu, ka audzinu savus bērnus tāpat kā kādreiz mani. Saskatīju dažas kļūdas, bet kopumā audzināšanas darbs ir pareizi virzīts”.
- „Uzzināju daudz jauna”.

Šīs atbildes ļauj secināt, ka vecāku attieksme pret audzināšanas darbu ģimenē ir mainījusies uz labo pusi, ir palielinājusies vecāku atbildība par saviem bērniem. Nodarbības palīdzēja veidot pozitīvu emocionālu kontaktu starp vecākiem un bērniem, sekmēja labvēlīgu un saprotošu attiecību nostiprināšanos.

Pēc autores domām, visefektīvākā darba metode bija diskusija grupā, jo tā katram dod iespēju izteikt savus uzskatus un tajā pašā laikā grupa cenšas atrast optimālu problēmas risināšanas variantu. Šī darba forma palīdz it kā no malas redzēt un apzināties savas kļūdas. Kopīgais darbs grupā ļauj dziļāk ieskatīties, iejusties problēmās, jo katrs dalībnieks ņem vērā citu novērojumus, pieredzi.

Kopīgi pārrunājot savstarpējās problēmas, diskutējot, vecāki dalās pieredzē, jūt cits citam līdzī. Tādā veidā, tieši vai netieši atbalstot vienu otru ne tikai grupu nodarbībās, bet arī nodibinot tuvākus kontaktus uz savstarpējo simpātiju pamata, var veidoties draudzīgas attiecības arī ārpus grupas nodarbībām. Šādā veidā ģimenes tiek rosinātas uz savstarpēju atbalstu.

Darbs grupās paplašināja vecāku redzesloku, iedrošināja meklēt jaunus ceļus savas ģimenes sasāpējušo jautājumu risināšanā, palīdzēja nezaudēt ticību sev un saviem spēkiem, sekmēja pašapziņas veidošanos.

Šajā laikā pakāpeniski tika sastādīts visu diskusiju kopsavilkums, kurš pēc vecāku domām atspoguļo galvenos noteikumus, kuri jāievēro bērnu audzināšanā:

1. Svarīga pozitīva attieksme pret bērniem, labvēlīgs sarunas tonis.
2. Jāizrāda mīlestība un jāizveido fizisks un emocionāls kontakts, jo bērns, dzirdot verbālu mīlestības apliecinājumu un jūtot vecāku pieskārienus, jūtas drošs un aizsargāts.
3. Nedrīkst pieļaut, ka bērns šaubās par vecāku mīlestību.

4. Jāļauj bērnam aktīvi darboties (pašrealizēties) un jāizrāda interese par bērna aktivitātēm, kā arī svarīga ir vecāku sadarbība ar bērnu.
5. Jāiedrošina bērns ar uzmundrinošiem vārdiem, vecākiem ir jārada situācijas, kurās darbojoties, bērns vairāk pārliecinās par savām spējām nekā trūkumiem, bērnam jāpalīdz saprast, ka viņš pats saviem spēkiem var sasniegt mērķi.
6. Nav jāizmanto atalgojums par bērna labām sekmēm un uzvedību, jo šādā veidā vecāki var panākt tikai īslaicīgu uzvedības un sekmju uzlabošanu.
7. Bērnu nedrīkst fiziski sodīt, jo šādi izturoties, var panākt tikai pretēju efektu, bērns tiek pazemots, tiek grauta viņa pašapziņa.
8. Jāsniedz labs paraugs un vecākiem jāapzinās, cik lielā mērā pozitīvs piemērs ietekmē bērnu, un jāatceras, ka bērns kopā ar vecāku uzvedību, attiecības, attieksmes.

Ļoti veiksmīga darba metode bija arī kopīgas vecāku nodarbības ar bērniem (gatavojoties un organizējot pasākumu), jo tās satuvināja vecākus un bērnus, palīdzēja labāk saprasties.

Vecāku un bērnu kopdarbs palīdzēja veidot pozitīvu saskarsmi starp ģimenes locekļiem. Kā zināms, savstarpējās attiecības ģimenē ļoti ietekmē bērnu emocionālo stabilitāti, tāpēc labvēlīga nekonfliktējoša saskarsme netieši ietekmē arī bērna psiholoģisko un emocionālo labklājību.

Visas dalībnieces izteica vēlēšanos apmeklēt līdzīgas nodarbības un ierosināja organizēt kopīgu ģimeņu pārgājieni vai ekskursiju, kā arī turpmākajās nodarbībās iesaistīt arī tēvus.

Noslēdzoties sociālpedagoģiskā izmēģinājuma darbībai, tika sasniegti sekojoši rezultāti:

- tika sekmēta vecāku pārdomāta līdzdalība bērnu audzināšanā;
- kopīgie pārdzīvojumi stiprināja un pilnveidoja ģimenes attiecības;
- vecāki labprātāk kontaktējas ar sociālo pedagogu;
- daudzbērnu ģimenes sadarbojas savā starpā, risinot līdzīgas problēmas.

Izanalizējot sociālpedagoģiskās programmas aprobācijas gaitu, var secināt, ka tā ir noritējusi sekmīgi un tās rezultāti ir pozitīvi. Izstrādātās programmas aprobācijas analīze liecina, ka sistemātisks un plānveidīgs darbs ar daudzbērnu ģimenēm palīdz savlaicīgi konstatēt šo ģimeņu problēmas un to cēloņus un sniegt palīdzību sociālpedagoģisko risku mazināšanā.

Vecāku izglītošana grupās un ģimeņu pasākumi ir perspektīvs virziens sociālpedagoģiskajā darbā ar daudzbērnu ģimenēm.

Svarīgi, ka sociālajam pedagogam jāspēr pirmais solis un jāvieš uzticība, jālikvidē informācijas deficīts un jāveicina vecāku audzināšanas kompetence.

Būtu vēlams arī ciešāka sadarbība ar pašvaldības un nevalstiskajām organizācijām, lai veiksmīgāk ritētu vecāku apmācības programmas, kas vērstas uz pozitīvu pieeju bērnu audzināšanā. Šādas programmas īpaši nepieciešamas daudz bērnu ģimenēm, kuras ir saskārušas ar ekonomiskajām un sociālajām grūtībām, kuras nejūt pozitīvu radu un draugu atbalstu.

Atī turpmāk Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā tiek plānots rīkot līdzīgus pasākumus ģimenēm un bērniem, aicinot piedalīties tajos sabiedrībā populārus cilvēkus un viņu ģimenes locekļus. Tiks organizētas kopīgas vasaras nometnes bērniem un vecākiem.

Secinājumi:

Izstrādātās sociālpedagoģiskās programmas ietvaros daudz bērnu ģimeņu locekļi piedalījās piedāvātajās aktivitātēs (diskusijās, lekcijās, pasākumos), iegūstot pozitīvu kopdarbības pieredzi un papildinot savas zināšanas par efektīvām un humānām bērnu audzināšanas metodēm ģimenē. Salīdzinājumā ar sākotnējo situāciju sociālpedagoģiskās darbības rezultātā uzlabojās bērnu un vecāku attiecības, pozitīvi mainījās vecāku attieksme pret bērniem un daudz bērnu ģimeņu locekļi apjauta, ka pašiem pēc iespējas vairāk jādara sava stāvokļa uzlabošanā, pilnīgāk jāizmanto pašu resursi.

NOBEIGUMS

Izstrādātais diplomdarbs „Darbs ar daudzbērnu ģimenēm sociālpedagoģisku risku mazināšanā Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā” ļauj izdarīt sekojošus secinājumus:

1. No ģimenes un sabiedrības, ģimenes un indivīda mijattiecībām izriet galvenās ģimenes funkcijas: reprodiktīvā, audzināšanas, socializācijas, saimnieciski ekonomiskā, rekreatīvā, saskarsmes, psihoterapeitiskā funkcija. Latvijas ģimenēm nereti galveno funkciju pildīšana sagādā īpašas grūtības, saglabājas zems dzimstības līmenis. Bērnu socializācijas procesam daudzbērnu ģimenēs ir savas pozitīvās un negatīvās puses. Liela ģimene prasa daudz emocionālu un fizisku resursu, to negatīvi ietekmē brīvā laika trūkums, grūtības uzmanības sadalē starp bērniem. Daudzbērnu ģimenei ir mazāk iespēju bērna vajadzību un interešu apmierināšanai, un tas ir saistīts galvenokārt ar ģimenes zemo materiālu nodrošinātību.
2. Sociālā pedagoga darbs ar daudzbērnu ģimenēm sociālpedagoģisko risku mazināšanā balstās uz sociālpedagoģiskā darba teorijām, funkcijām, darba metodēm un paņēmieniem, galvenie no tiem ir vecāku un bērnu individuālā un grupu konsultēšana, izglītošana, iesaistīšana preventīvajos un citos pasākumos, mājas apmeklējumi. Jebkurš darbs ar ģimeni sākas no tās vispusīgas izpētes, sociālpedagoģisko risku novērtējuma un norisinās sistemātiski pēc rūpīgi izstrādāta plāna, iesaistot, ja tas ir nepieciešams, citus speciālistus. Būtisks nosacījums ir ģimenes locekļu aktīvā līdzdarbība problēmas risināšanā.
3. Veiktā pētījuma dati atklāj daudzbērnu ģimeņu situāciju Viļānu pilsētā, to negatīvi ietekmējošos faktorus un arī parāda, ka ir nepieciešams mērķtiecīgs sociālpedagoģiskais darbs daudzbērnu ģimeņu atbalstīšanā, izglītošanā un pedagoģiskā potenciāla palielināšanā, lai vecāki spētu sekmīgi risināt ģimenes pedagoģiskos uzdevumus.
4. Izstrādātās sociālpedagoģiskās programmas ietvaros daudzbērnu ģimeņu locekļi piedalījās piedāvātajās aktivitātēs (diskusijās, lekcijās, pasākumos), tā iegūstot pozitīvu kopdarbības pieredzi un papildinot savas zināšanas par efektīvām un humānām bērnu audzināšanas metodēm ģimenē. Sociālpedagoģiskās darbības rezultātā, salīdzinājumā ar sākotnējo situāciju, uzlabojās bērnu un vecāku attiecības, pozitīvi mainījās vecāku attieksme pret bērniem un daudzbērnu ģimeņu locekļi sāka saprast, ka pašiem pēc iespējas vairāk jādarbojas sava stāvokļa uzlabošanā, pilnīgāk jāizmanto pašu resursi.

Priekšlikumi turpmākajam darbam:

Sociālpedagoģisko risku mazināšanai turpināt rīkot Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā līdzīgus pasākumus daudzbērnu ģimenēm, aicināt piedalīties tajos sabiedrībā populārus cilvēkus un viņu bērnus.

Organizēt kopīgas vasaras nometnes bērniem un vecākiem.

Būtu vēlams arī ciešāka sadarbība ar pašvaldības un nevalstiskajām organizācijām, lai sekmīgāk noritētu vecāku apmācības programmas, kas balstītas uz pozitīvām bērnu audzināšanas pieejām. Šādas programmas īpaši vajadzīgas daudzbērnu ģimenēm, kuras ir saskārušās ar grūtiem ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem, kuras nerod pozitīvu radu un draugu atbalstu.

Diplomdarbā izvirzītie uzdevumi ir izpildīti un mērķis ir sasniegts.

IZMANTOTIE AVOTI

1. **Baldiņš, A. Raževa, A.** *Skolas un ģimenes sadarbība*. Rīga: Pētergailis, 2001. 81 lpp.
2. *Bāriņtiesu likums*. Rīga – [atsauce 20.11.2007.]. Pieejams:
<http://www.likumi.lv/doc.php?id=139369&mode=KDOC>
3. *Bērns un kriminalitāte*. Metodiski informatīvo materiālu krājums. Rīga: RaKa, 2001. 364 lpp.
4. *Bērnu tiesību aizsardzības likums*. Rīga – [atsauce 20.11.2007.]. Pieejams:
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/likumi/?doc=8632
5. **Boulbijs, Dž.** *Drošais pamats: vecāku un bērnu savstarpējā pieķeršanās - cilvēka veselīgas attīstības priekšnoteikums*. Rīga: Rasa ABC, 1998. 198 lpp.
6. *Civillikums*. Pirmā daļa: Ģimenes tiesības. – [atsauce 11.12.2007.]. Pieejams:
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/likumi/?doc=732
7. **Eglīte, B.** *Atstumtie. Publicistika. Bērni Latvijā: problēmas un risinājumi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. 254 lpp.
8. *Ģimene: mācību līdzeklis vidusskolai*. A. Studentes red. Rīga: Zvaigzne, 1986. 191 lpp.
9. *Iedzīvotāju dinamika*. – [atsauce 10.01.2008.]. Pieejams:
<http://www.popin.lanet.lv/lv/stat/trends.html>
10. *Ievads latviešu ģimenes sociālpsiholoģisko, psihofizioloģisko un pedagoģisko īpatnību pētījumā*. Rakstu krājums. Rīga: LU, 1992. 44 lpp.
11. **Kājiņa D., Aunīte I.** *Kā izprast bērnu? Ieteikumi vecākiem un skolotājiem*. Rīga: Pētergailis, 2006. 104 lpp.
12. **Karpova, Ā.** *Ģimenes psiholoģija*. Rīga: RaKa, 2006. 445 lpp.
13. *Kas ir daudz bērnu ģimene? Vai tām pienākas kādi īpaši pabalsti, atlaides?* Rīga: BGLM, 2007 – [atsauce 20.11.2007.]. Pieejams:
http://www.bm.gov.lv/lat/informacija/biezak_uzdotie_jautajumi/?doc=8323
14. **Liepa, B.** *Sociālo gadījumu vadīšanas problemātika sociālo pakalpojumu sniegšanā ģimenēm*. Mācību metodisks līdzeklis. Rīga: SDSPA „Attīstība”, 2000. 136 lpp.
15. *Par dzimstības tendencēm Latvijā pēdējos gados*. Rīga – [atsauce 10.01.2008.]. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/csp/events/csp/events/?mode=arh&period=07.2007&cc_cat=471&id=2919
16. *Pārskats par bērnu stāvokli Latvijā 2006.gadā*. Rīga: BGLM, 2007 – [atsauce 20.11.2007.]. Pieejams: http://www.bm.gov.lv/lat/bernu_tiesibu_aizsardziba/par_bernu_stavokli_latvija_/?doc=8729&underline=nelabv%E71%EEg%E2s+%ECimenes
17. **Plaude, I.** *Sociālā pedagoģija*. Rīga: Raka. 2003. 188 lpp.

18. **Pliners, J.** *Grūti audzināmo skolēnu korekcija*. Rīga: SIA Izglītības soļi, 2002. 36 lpp.
19. **Raževa, A.** Sociālpedagoģiskā darbība bērnu socializācijas procesu ietekmējošo risku mazināšanā. *Nākotnes vārdā*, 2006, augusts, 13. lpp.
20. **Reinholde, I., Vanaga, D.** *Sociālais darbs ar augsta riska ģimenēm*. Rīga: SDSPA „Attīstība”, 2001. 162 lpp.
21. *Riska faktoru novērtēšanas kritēriji nelabvēlīgajās ģimenēs*. Rīga: BGLM, 2005. 85 lpp.
– [atsauce 10.11.2007.]. Pieejams:
http://www.bm.gov.lv/lat/lietotaja_ertibai/kriteriji_nelabveligam_gimenem/
22. **Rudņicka, Z.** *Sociālais pedagogs skolā*. Rīga: RaKa, 2001. 191.lpp.
23. **Rudņicka, Z. u.c.** *Ģimeņu izglītība sociālajā pedagogijā*. Rīga.: RaKa, 2002. 146 lpp.
24. **Sandra, S., Ļebedeva, L., Trapenciēre, I.** *Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte*. Rīga: Centrs pret vardarbību “Dardedze”, 2004. 97 lpp. – [atsauce 10.01.2008.]. Pieejams:
http://www.bm.gov.lv/lat/gimenes_valsts_politika/petijumi/?doc=2527
25. *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums*. Rīga – [atsauce 20.11.2007.].
Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68488&mode=KDOC>
26. *Sociālpedagoģiskās inovācijas. Teorija un prakse*. 1. rakstu krājums. Rīga: RaKa, 1999. 311 lpp.
27. **Spivakovska, A.** *Vecāki un bērni*. Rīga: Zvaigzne, 1989. 364 lpp.
28. **Vilciņa, A.** Vecāku izglītošana: modeļi, prakse, perspektīvas. **No: Dzīves jautājumi III**, Rīga: SDSPA „Attīstība”, 1998, 43.-51. lpp.
29. **Vilks, A.** *Deviantoloģija*. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2001. 341 lpp.
30. **Василькова, Ю.В.** *Социальная педагогика: курс лекций*. Москва: Издательский центр «Академия», 2006. 440 с.
31. **Мардхаев, Л.В.** *Социальная педагогика*. Москва: Гардарики, 2005. 269 с.
32. **Мустаева, Ф.А.** *Основы социальной педагогики: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений*. Москва: Академический проект, 2001. 416 с.
33. **Овчарова, Р.В.** *Справочная книга социального педагога*. Москва: Сфера, 2004. 480 с.
34. **Олиференко Л.Я. и др.** *Социально-педагогическая поддержка детей группы риска*. Москва: Академия, 2002. 256 с.

ANKETA VECĀKIEM

Lūdzam Jūs piedalīties aptaujā, kas tiek veikta, lai noskaidrotu daudz bērnu ģimeņu problēmas un vajadzības. Atbildi, kura atbilst Jūsu viedoklim un situācijai ģimenē, apvelciet ar aplīti vai uzrakstiet savu variantu.

1. Ziņas par ģimenes locekļiem:

ģimenes sastāvs	vecums	izglītība, nodarbošanās
māte		

2. Kādas no minētajām problēmām Jūsu ģimenē ir aktuālas?

- noslogotība mājas darbos
- zems ienākumu līmenis
- savstarpējās attiecības ar bērniem
- bērnu savstarpējās attiecības
- zināšanu trūkums par ģimenes un bērnu tiesībām
- atkarības
- veselības problēmas
- pienākumu sadale starp ģimenes locekļiem
- grūtības bērnu audzināšanā
- citas _____

3. Vai esat meklējuši palīdzību?

- psihologa
- klases audzinātāja vai cita skolotāja
- sociālās palīdzības nodaļā
- bāriņtiesā
- cita speciālista _____

4. Vai mājās pārrunājat ar bērniem dienā notikušo?

- jā, regulāri
- dažreiz
- nav laika

5. Vai Jūsu ģimenē ir tradīcijas?

- dzimšanas dienu svinības
- vārda dienu svinības
- kopīgi Ziemassvētki
- citas _____

6. Kādus pasākumus Jūs apmeklējat visi kopā?

- izstādes
- koncertus
- kafejnīcu
- kopīgas pastaigas
- sporta pasākumus
- radnieku jubilejas
- izbraukumus
- citus _____

7. Kā Jūs raksturotu savu ģimeni?

- draudzīga
- dažreiz nesaticīga
- nesaticīga
- cits variants _____

8. Ja ģimenē ir strīdi, tad parasti strīdas par _____

9. Kādas priekšrocības jūsuprāt ir daudzbērnu ģimenei salīdzinājumā ar citām ģimenēm?

_____

10. Kādās aktivitātēs Jūs labprāt piedalītos:

- atbalsta grupās daudzbērnu ģimenēm
- ģimeņu svētkos un kultūras pasākumos
- ģimeņu sporta pasākumos
- individuālajās konsultācijās pie psihologa, sociālā pedagoga
- vecāku izglītojošajās nodarbībās (audzināšanas jautājumos)
- Jūsu variants _____

Paldies par atsaucību!

Matrica ģimenes sociālās labklājības noteikšanai

Nr.	Ģimenes rādītāji	Balles
1.	Ģimenes sastāvs <ul style="list-style-type: none"> • māte, tēvs, vecāmāte, vectēvs • tikai māte un tēvs • māte un patēvs, tēvs un pamāte • tēvs vai māte • nav vecāku, ir vecvecāki vai citi radnieki 	5 4 3 2 1
2.	Ģimenes dzīves apstākļi <ul style="list-style-type: none"> • labiekārtots dzīvoklis • dzīvoklis kopā ar vecvecākiem • vairāk par vienu istabu komunālajā dzīvoklī • viena istaba komunālajā dzīvoklī • istaba bez ērtībām 	5 4 3 2 1
3.	Ģimenes ienākumi <ul style="list-style-type: none"> • praktiski var sev neko neatteikt • pamatā naudas pietiek, bet, lai iegādātos ilglaicīgas lietošanas lietas, jāņem aizņēmums jeb kredīts • ikdienas pirkumiem naudas pietiek, bet apģērba iegāde sagādā grūtības • dzīvo no algas līdz algai • naudas līdz algai nepietiek 	5 4 3 2 1
4.	Ģimenes pedagoģiskais stils <ul style="list-style-type: none"> • pastāvīgs atbalsts, saprātīgs prasīgums pret bērnu, demokrātiskas attiecības, uzticības atmosfēra • akla mīlestība, hiperaprūpe, emocionāla uzbāzība • Vecāki, pirmkārt, orientēti uz savu personīgo dzīvi, saglabājot labvēlīgu, draudzīgu attieksmi pret bērniem • vienaldzība, nerūpējas par bērniem, bērnu nepieskatīšana, bērni kā papildus slogs un papildus problēma dzīvē • saspīlētas-konflikta attiecības starp bērniem un vecākiem, pret bērniem dažādas vardarbības formas 	5 4 3 2 1

5.	Ģimenes dzīvesveida līmenis <ul style="list-style-type: none"> • savstarpēja atbalsta, labvēlības un mīlestības atmosfēra • veselīgs dzīvesveids, bet bez emocionālas nokrāsas: bez strīdiem un bez īpašas piesaistes, dzīve "aiz ieraduma" • ģimenē ir strīdi, skandāli, viens no vecākiem ir tendēts uz iedzeršanu • vecāku sodāmība, dzeršana, kaušanās, izteikta garīgās atpalcības forma vienam vai abiem vecākiem • atrodas alkoholiķu vai narkomānu uzskaitē, asociāla uzvedība 	<p style="text-align: right;">5</p> <p style="text-align: right;">4</p> <p style="text-align: right;">3</p> <p style="text-align: right;">2</p> <p style="text-align: right;">1</p>
6.	Bērni kā vērtība ģimenē <ul style="list-style-type: none"> • bērni - galvenā ģimenes vērtība • bērni - vienlīdzīga vērtība • bērni papildina laulāto attiecības • bērni - sociālā statusa elements: "kā visiem" • bērni - slogs, sagādā tikai papildu rūpes un uztraukumus 	<p style="text-align: right;">5</p> <p style="text-align: right;">4</p> <p style="text-align: right;">3</p> <p style="text-align: right;">2</p> <p style="text-align: right;">1</p>
7.	Skolas un ģimenes sadarbība <ul style="list-style-type: none"> • augsta iesaistīšanās pakāpe skolas dzīvē, palīdzība skolai, augsta informētība par bērna gaitām skolā • vēršanās pie pedagogiem audzināšanas jautājumos, pedagogu autoritātes atzīšana, regulāra piedalīšanās vecāku sapulcēs • interese par skolas dzīvi ir vienpusēja - tikai mātei • skolas pedagoģisko metožu kritika, izvairīšanās no piedalīšanās vecāku sapulcēs • nav intereses par bērna skolas gaitām, apzināta bērna skolas apmeklējumu ierobežošana 	<p style="text-align: right;">5</p> <p style="text-align: right;">4</p> <p style="text-align: right;">3</p> <p style="text-align: right;">2</p> <p style="text-align: right;">1</p>

BĒRNA LŪGUMS

- ❖ Nesabojājiet mani. Es zinu, ka man nevajag visu, ko es jums prasū. Es tikai jūs pārbaudu.
- ❖ Nebaidieties būt stingri pret mani. Tas man parādīs manu vietu.
- ❖ Nelietojiet spēku pret mani. Tas parāda, ka tikai spēkam ir vara.
- ❖ Neesiet pretrunīgi. Tas mani padara dusmīgu, un es cenšos panākt savu.
- ❖ Nedodiet solījumus. Jūs varbūt tos neizpildīsiet; tā es zaudēšu cieņu pret jums.
- ❖ Nepadodieties manām provokācijām, kad es cenšos jūs samulsināt. Tādā veidā es cenšos gūt kādu uzvaru.
- ❖ Nesamulstiet, ja es jums saku: «Es tevi ienīstu!», es tā nedomāju, bet es gribu, lai jūs nožēlotu to, ko jūs esat nodarījuši.
- ❖ Neuzskatiet mani par mazu. Es uzvedīšos kā liels cilvēks.
- ❖ Nedariet manā vietā to, ko es pats varu. Tas man liek justies kā zīdainim.
- ❖ Neievērojiet manus sliktos paradumus. Tas tikai mani pamudinās tos turpināt.
- ❖ Neaizrādiet man cilvēku klātbūtnē. Es uzklaušū jūsu teikto, ja jūs to pateiksiet klusu.
- ❖ Necentieties runāt par manu uzvedību strīda laikā. Dažādu iemeslu dēļ es neztveršu jūsu teikto.
- ❖ Nepārmetiet un nelasiet man sprediķi. Jūs būsiet pārsteigti, cik labi es zinu, kas ir labs un kas ir slikts.
- ❖ Nelieciet man just, ka kļūdas ir grēks. Man ir jāmacās no kļūdām.
- ❖ Nepeliet mani. Es izlikšos kurls.
- ❖ Neprasiet paskaidrojumus manai sliktajai uzvedībai. Dažreiz es nezinu, kāpēc tā izdarīju.
- ❖ Necildiniet mani, jo tad es varu sākt melot.
- ❖ Neaizsargājiet mani no sekām. Man ir jāmacās no pieredzes.
- ❖ Nepievērsiet lielu uzmanību sīkām vainām. Es izlikšos slims arī tad, kad nekas nekaitēs.
- ❖ Atbildiet uz maniem jautājumiem. Ja jūs neatbildēsiet, es informāciju meklēšu citur.
- ❖ Neatbildiet uz muļķīgiem jautājumiem. Tā es jūs nodarbināšu.
- ❖ Nesakiet, ka esat ideāli. Daudz vajag, lai to sasniegtu.
- ❖ Neuztraucieties, ka mēs maz laika pavadām kopā. Ir svarīgi, kā mēs to darām.
- ❖ Neļaujiet manām bailēm izraisīt dusmas. Palīdziet man būt drosmīgam. Neaizmirstiet, ka es varu attīstīties bez jūsu atzinības, jo dažreiz nopelnītā uzslava tiek aizmirsta.
- ❖ Izturieties pret mani kā pret draugu, un es būšu jūsu draugs. Atcerieties - es vairāk mācos no parauga nekā no kritikas. Turklāt es jūs ļoti, ļoti mīlu, mīliet arī mani...

BĒRNA MELI

Ieteicamās frāzes:

Ja bērns melo par sīkumiem, sakot, piemēram, „es to šķīvi nesaplēsu” - vecākiem nekādas pārrunas rīkot nevajadzētu. **Labi, kā nu tur bija, kā ne, lauskas jāsavāc un viss jānokopj.**

Ja vecākiem ir pilnīgi skaidrs, ka bērns melo, nevajadzētu ielaisties nekādās debatēs. **Beidz lieki tērēt laiku, es skaidri redzēju, kā tu konfekšu papīru aizludināji aiz dīvāna. Sameklē to un izmet atkritumu spainī!**

Ja bērns melo, to vajadzētu bērnam pateikt. **Tu šobrīd melo. Patiesībā tu...**

Ja man liksies, ka tu nerunā taisnību, es nevarēšu tev atļaut darīt to, kas prasa savstarpēju uzticēšanos.

Man liekas, ka tu meloji, lai izvairītos no nepatīkšanām. Es būtu priecīga/priecīgs un mums būtu vieglāk saprasties, ja tu runātu patiesību arī skaidri zinot, ka man nepatīks tas, ko esi izdarījis.

Vecākiem vajadzētu bērnu paslavēt gadījumos, kad bērns taisnību būtu varējis arī noklusēt. **Atceries, mēs ar tevi vienojāmies, ka nesodīšu tevi, ja runāsi patiesību, lai arī kāda tā būtu.**

Lai gan šodien tu man sameloji, es tomēr uzskatu tevi par tādu cilvēku, kurš turpmāk centīsies runāt patiesību. Es tev uzticos.

Frāzes, no kurām ieteicams izvairīties:

Tu esi melis. Vecākiem nekad nevajadzētu jaukt bērna personību ar viņa rīcību.

Ja vecākiem patiesība jau zināma, nevajadzētu bērnam uzdot liekus jautājumus.

Kurš saplēsa lampu? Vai to izdarīji tu?

Tu melo tāpat kā tavs tēvs. Vecākiem vajadzētu savu bērnu uztvert kā personību.

Ko tu izdarīji? Vai es gadījumā nepārklāusījos? Nesodiet bērnu par to, ka viņš uzdrīkstējies savā nodarījumā atzīties.

Vai tu droši zini, ka runā taisnību? Dažkārt bērni mēdz melot. Bērnam jāzina tas, ka vecāki no viņa gaida nevis melus, bet gan patiesību.

RUPJU VĀRDU LIETOŠANA

Ieteicamās frāzes:

Izsakiet savas domas par lamāšanos. **Tu taču nekad nedzirdi mani lietojam rupjus vārdus. Es to nedaru tāpēc, ka uzskatu - tas līdzinās spļaušanai uz ielas. Turklāt tas aizvaino pārējos cilvēkus, kuri atrodas tuvumā, bet pret cilvēkiem jāizturas ar cieņu.**

Ja bērns grib zināt, vai jūs nekad neatļaujaties nolamāties, esiet godīgi un atklāti. **Jā, kādreiz paretam arī man gadās nolamāties, bet es to daru vienatnē vai arī tad, kad esmu kopā ar cilvēku, kurš par to neapvainojas. Lamāšanās ir netikums.**

Daži vārdi cilvēku spēj dziļi sāpināt un aizvainot. Tāpēc šādus vārdus nevajadzētu lietot.

Lamāšanās un rupju vārdu lietošana tava vecuma bērniem var likt justies pieaugušiem. Viņi tos lieto, lai tiktu pieņemti barā. Es varu to saprast, bet es būtu priecīga, ja tu tomēr mēģinātu ar draugiem sadzīvot, nelietojot vārdus, kas citus cilvēkus aizvaino.

Atradinot bērnu no lamāšanās un rupju vārdu lietošanas, visai noderīgi ir vecāku rīkojumi, ko bērns drīkst un ko ne. **Mājās es tavu lamāšanos tomēr nevēlos dzirdēt.**

Frāzes, no kurām ieteicams izvairīties:

Ja tu lamāsies, es nomazgāšu tavu muti ar ziepēm! No tik radikāliem līdzekļiem tomēr ieteicams atturēties. Pietiek ar stingru aizrādījumu.

Tas, ka lamājos es, nenozīmē, ka to drīksti tu. Taisnība. Tikai neceriet, ka bērns jums paklausies, ja nespējat koriģēt savu uzvedību.

Bērna pozīcija ģimenē

Pozīcija	Situācija ģimenē	Bērna rakstura iezīmes
Pirmais	Dzimšana ir brīnums. Vecākiem nav pieredzes. 200% uzmanības no abiem vecākiem. Var kļūt greizsirdīgs uz vienu no vecākiem. Var būt pārāk aizsargāts un lutināts.	Patīk būt pieaugušo uzmanības centrā. Bieži apgrūtināts kontakts ar citiem bērniem. Labāk patīk pieaugušo sabiedrība, lieto pieaugušo valodu.
Vecākais	Vairs nav uzmanības centrā. Jāiemācās dalīties. Vecāku cerības ir ļoti augstas. Bieži tiek uzticēta atbildība un gaidīts, ka bērns būs paraugs.	Var kļūt autoritārs un stingrs. Jūt, ka vara pienākas viņam. Var kļūt izpalīdzīgs, ja uz to tiek mudināts. Var pievērsties tēvam pēc nākamā bērna dzimšanas.
Otrais	Vienmēr kāds jau priekšā.	Konkurējošs, grib panākt vecāko bērnu. Var kļūt par dumpinieku. Konkurēšana var saasināt greizsirdību.
Vidējais	Starp citiem. Var justies izspiests ārā no privilēģētās pozīcijas.	Var būt nosvērts. Var būt grūtības atrast savu vietu. Var kļūt par cīnītāju pret netaisnību.
Jaunākais	Ir daudzas mātes un tēvi. Vecākie bērni cenšas viņu pamācīt. Ir uzmanības centrā.	Grib būt lielāks par citiem. Var būt milzīgi plāni, kas parasti netiek realizēti. Var palikt "mazulis". Bieži vien izlutināts.
Vienīgais dēls starp meitām	Parasti ar sievietēm visu laiku, ja tēvs ir projām.	Grib pierādīt, ka ir vīrietis, vai arī kļūst sievišķīgs.
Vienīgā meita starp dēliem	Vecākie brāļi kā aizstāvji.	Var būt ļoti sievišķīga vai arī puiciska. Tēva mīlule.

Vecumu starpība

Attiecības	1 gads	2 gadi	3 gadi	5-8 gadi	Vairāk nekā 8 gadi
Cik daudz kopīga ir brāļu un māsu attīstībā?	Daudz, jo viņi aug kopā.	Nedaudz. Vecākajam bērnam jārēķinās ar jaunāko. Jaunākie tiecas attīstībā sasniegt vecākos.	Nedaudz. Ir nostiprinājusies vecākā bērna loma ģimenē.	Nav nekā kopīga.	Nav nekā kopīga.
Cik labi viņi var kopā rotaļāties?	Ļoti labi (izņemot vecumu līdz gadam).	Labi, ja nav pārāk lielas greizsirdības.	Labi, ja nav pārāk lielas greizsirdības.	Reizēm, ja jaunākais bērns pielāgojas.	Tas gadās reti.
Vai viņi mācās viens no otra?	Ļoti daudz.	Daudz.	Jaunākais no vecākā.	Jaunākais bērns pārņem vecākā bērna uzvedību.	Jaunākais pārņem vecākā uzvedību un nostādnes.
Cik lielā mērā izpaužas greizsirdība?	Maz, jo attīstība notiek gandrīz vienlaicīgi.	Liela, par mazāko bērnu vairāk jā rūpējas.	Ievērojama, jaunākais bieži jūtas vājāks.	Mazāk, bērni vairs tik ļoti nesalīdzina sevi ar otru.	Tikai tad, ja tiek izrādīta izteikta uzmanība tikai vienam bērnam.
Cik lielā mērā māsām un brāļiem ir vajadzīgi vēl arī citi vienaudži?	Pirmajos gados nav vajadzīgi.	Ne vienmēr ir vajadzīgi, drīzāk vēlami.	Noteikti ir vajadzīgi.	Noteikti ir vajadzīgi.	Noteikti ir vajadzīgi.

Situācijas analīzei

Pirmās klases skolnieks pagalmā dzirdējis lamu vārdu. Atnācis mājās, runājot ar māti, viņš to atkārtoti. Māte iesit dēlam, sakot, lai „nekad neko tādu es mūsmājās nedzirdētu”.

1. Vai māte rīkojās pareizi?

2. Kādus audzināšanas paņēmienus Jūs iesakāt izmantot šādās situācijās?

„Māmiņ, vai es varu aiziet uz upi kopā ar Gintu un viņa tēti?” - vaicā deviņgadīgais zēns.

„Ko tu vēl neizdomāsi!”

„Man tik ļoti gribas aiziet, tev jau nekad nav laika ar mani iet.”

„Es teicu - nē, un viss”, - asi nosaka māte.

„Redzi, cik tu slikta, Gintam daudz labāki vecāki!”

„Ak, tu vēl mani tiesāsi, nekauņa tāds! Šodien sēdēsi visu dienu istabā!”

1. Novērtējiet situāciju!

2. Kādas kļūdas pieļāva māte, kādi varēja būt mātes rīcības varianti?

Alise ir 3. klases skolniece, brālis mācās 6. klasē. Bērni kādu dienu nolēma sagādāt mātei pārsteigumu un izmazgāt dzīvokli grīdu.

Māte, atnākusi un ieraudzījusi bērnu izdarīto, bijusi ļoti priecīga, bet tad ieskatījusies vēriņgāk un pēkšņi jautājusi bērniem: „Vai jūs, mazgājot seju, mazgājat tikai degunu?” „Nē”, - atbildējuši bērni, neko nesaprotot.

„Istaba ir mūsu dzīvokļa seja, bet kāpēc jūs esat viņai tikai degunu nomazgājuši?” Te bērni saprata, kopā ar māti viņi sāka smieties. Alise paņēma lupatu un rūpīgi, izmazgājot zem galda, dīvāna un skapja, pārmazgāja grīdu.

1. Kā bērni būtu reaģējuši, ja māte bez iepriekšējās sarunas liktu pārmazgāt grīdu?

2. Vai joki un humors palīdz bērnu audzināšanā?

„Inga, mazgā rokas un tūlīt nāc pusdienās!” - sauc māte.

„Jā, jā!” - atsaucas Inga un turpina skatīties multiplikācijas filmas.

„Vai tu dzirdi vai nedzirdi?” - iejaucas vecmāmiņa. – „Nekad viņu nesusaukt, pavisam izlaidusies”.

„Iešu jau iešu, tūlīt filmiņa beigsies!”

Sarunā iejaucas tēvs: „Vai tev ir jāklausa vai nav, kad vecāki cilvēki saka. Mums visiem jāgaida, kad jaun kundze beigs televīziju skatīties!”

Inga izslēdz televizoru un asaru pilnām acīm nāk pie pusdienu galda.

1. Sajā ģimenē visi pieaugušie atbalsta viens otru, bet vai var uzskatīt, ka ir vienotas prasības?

2. Kādus risinājuma variantus ieteiktu jūs?

Tēva vēstule draugam.

«Mani pēdējā laikā satrauc dēla Jura uzvedība. Mājās rupjš, neiecietīgs, brīžiem nežēlīgi Izturas pret Agiju - reizēm atļaujas iesist, izdomā visādus sodus, priecājas, kad viņa raud. Sekmes pagaidām labas, bet tas ir mans nopelns, jo es katru dienu kopā ar viņu gatavoju uzdoto, ja nepaspējam, tad ceļu no rīta 6.00, lai mācās.

Arī skolotāji sūdzas par Jura uzvedību: nesavaldīgs, nesen piekāvis savu klases biedru. Ir bijuši vairāki gadījumi, kad pēc stundām nav atnācis mājās, bet līdz vēlam vakaram klaiņojis. Sācis arī melot. Esmu mēģinājis visādi - gan ar labu, piemēram, pagājušo pavasari solīju: ja visu semestri nebūs nekādu pārkāpumu, ņemšu līdzī makšķerēt zivis ar nakšņošanu. Tas palīdzēja tikai vienu nedēļu. Man šķiet, ka vainīga ir sieva ar savu mīksto dabu. Es puiku noperu, bet viņa žēlo. Par ietekmīgu soda veidu uzskatu mājas arestu, bet, tikko es no mājām laukā, tā puika pielūdzas mātei un arī staigā pa lauku, pie tam vēl kopīgi ar māti un māsu uzmana, vai nenāku mājās. Tiešām nezinu, ko tālāk iesākt. Katra diena paiet konfliktos ar bērniem un sievu.

Atraksti, kā rīkotos Tu! Ļoti gaidu padomu!»

(Juris mācās 5. klasē, Agijai - 6 gadi.)

NOSLĒGUMA ANKETA

Lai noskaidrotu Jūsu domas par nodarbību norisi, lūdzam atbildēt uz dažiem jautājumiem!

Vai grupu nodarbību tēmas atbilda Jūsu ģimenes interesēm?

Kas bija visnoderīgākais?

Kas nebija vajadzīgs?

Kas mainījās Jūsu ģimenes attiecībās?

Kā mainījās Jūsu attieksme pret bērnu audzināšanu?

Vai Jūs vēl gribat apmeklēt līdzīgas nodarbības?

Jūsu priekšlikumi, ierosinājumi!

Paldies par atsaucību!

Diplomdarbs „Darbs ar daudz bērnu ģimenēm sociālpedagoģisko risku mazināšanā Viļānu pilsētas Ģimenes atbalsta centrā” izstrādāts LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai. Atļauju darbu publicēt kopumā vai pa daļām.

Autore: Ludmila Serjožkina _____

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: lektore Mg.izgl.zin. Anita Berķe _____

Recenzente: docente Dr.paed. Astrīda Raževa

Darbs saņemts: _____

Metodiķe: _____

Darbs aizstāvēts

_____. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: _____